

ItK

1066

1

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA 1981

A TARTALOMBÓL

Bartók István: Medgyesi Pál: *Doce praedicare* (Az első magyar nyelvű egyházi retorika)

Wéber Antal: A magyar irodalom tipológiai sajátosságai a romantika korában

Pomogáts Béla: Az Erdélyi Helikon irodalomszemlélete

*

Szaunder Mária: Kölcsey Ferenc: *Zrínyi második éneke* (Egy vers születése)

Szemle

Nagy Péter: Drámai arcélek (Staud Géza)

Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz (Ács Pál)

Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo (Pál József)

Nyíri Kristóf: A Monarchia szellemi életéről (Lőrinczy Huba)

Babits Mihály beszélgetőfüzetei 1938, 1940–1941 (Németh G. Béla)

Fábry Zoltán válogatott levelezése 1916–1946 (Fried István)

*

Szabolcsi Miklós hatvan éves (Bodnár György)

Varjas Béla hetven éves (Klanczay Tibor)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1981. LXXXV. évfolyam 1. szám

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Bíró Ferenc

főszerkesztő

Komlós Tibor

felelős szerkesztő

Dávidházi Péter

Horváth Iván

Kiss Ferenc

Kulcsár Péter

Tarnai Andor

Tverdota György

Veres András

<i>Bartók István:</i> Medgyesi Pál: <i>Doce preadicare</i> (Az első magyar nyelvű egyházi retorika)	1
<i>Wéber Antal:</i> A magyar irodalom tipológiai sajátosságai a romantika korában	17
<i>Pomogáts Béla:</i> Az Erdélyi Helikon irodalomszemlélete	33

Kisebbségi közlemények

<i>Csapodi Csaba:</i> Janus Pannonius sírfelirata	42
<i>Ludányi Mária:</i> A Laucippe és Clitophon széphistória keletkezéséről	44
<i>Szilágyi Ferenc:</i> Csokonai és a Gyöngyösi-hagyomány	50
<i>Karacs Zsigmond:</i> Jókai-adalékok Földesről	59
<i>Mezey László:</i> Egy kritika kritikája	64

Adattár

<i>Imre Mihály:</i> Szőnyi Benjamin levele Jakob Christoph Beck baseli professzorhoz 1776-ból	67
<i>Csorba Sándor:</i> Szemere Bertalan kiadatlan levelei Kölcsey Ferenchez	72
<i>D. Szemző Piroska:</i> Vajda János Ginájáról hitelesen	88

Műhely

<i>Szauder Mária:</i> Kölcsey Ferenc: <i>Zrínyi második éneke</i> (Egy vers születése)	99
--	----

Szemle

Nagy Péter: Drámai arcélek (<i>Staud Géza</i>)	106
Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz (<i>Ács Pál</i>)	109
Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo (<i>Pál József</i>)	111
Nyíri Kristóf: A Monarchia szellemi életéről (<i>Lőrinczy Huba</i>)	114
Babits Mihály beszélgetőfüzetei 1938, 1940–1941 (<i>Németh G. Béla</i>)	117
Fábry Zoltán válogatott levelezése 1916–1946 (<i>Fried István</i>)	119

*

Hungarológiai Értesítő. — Gioacchino Paparelli: Callimaco Esperiente (Filippo Buonaccorsi) — Újabb Kemény-kiadások Romániában. — Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1948–49-ből. — Kardos László: Hármaskönyv. — Valóság és varázslat. — Szuromi Lajos: József Attila: Eszmélet. — József Attila: Döntsd a tőkét, ne siránkozz. — Lengyel Balázs: Közelképek. (<i>R. Takács Olga, Pajorin Klára, Nagy Miklós, Kerényi Ferenc, Kovács József, Tasi József, Fehéri György, Szőke György, Laczkó András</i>)	121
---	-----

Krónika

Szabolcsi Miklós hatvan éves (<i>Bodnár György</i>)	132
Varjas Béla hetven éves (<i>Klaniczay Tibor</i>)	133

SZERKESZTŐSÉG

Budapest

Ménési út 11–13.

1118

ItK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BIRÓ FERENC (főszerkesztő), KOMLOVSZKI TIBOR (felelős szerkesztő), DÁVIDHÁZI
PÉTER, HORVÁTH IVÁN, KISS FERENC, KULCSÁR PÉTER, TARNAI ANDOR,
TVERDOTA GYÖRGY, VERES ANDRÁS

1981. LXXXV. ÉVFOLYAM

1982
AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Acél Zsuzsanna (Budapest)
 Aczél Géza (Budapest)
 Ács Pál (Budapest)
 Balázs Ádám (Budapest)
 Balázs László (Madocsa)
 Balázs Mihály (Szeged)
 Balogh Ernő (Debrecen)
 Bartók István (Budapest)
 Bécsy Ágnes (Budapest)
 Bencze Imre (Budapest)
 Bikácsi László (Budapest)
 Biró Ferenc (Budapest)
 Bodnár György (Budapest)
 Boronkai Iván (Budapest)
 V. Busa Margit (Budapest)
 Csapodi Csaba (Budapest)
 Csorba Sándor (Nyíregyháza)
 Csűrös Miklós (Budapest)
 Dávidházi Péter (Budapest)
 Enyedi Sándor (Budapest)
 Fehéri György (Budapest)
 Fenyő István (Budapest)
 Fried István (Budapest)
 Gergely Pál (Budapest)
 Gömöri György (Cambridge)
 Hargittay Emil (Budapest)
 Hopp Lajos (Budapest)
 Horváth Mária (Budapest)
 Húbert Ildikó (Budapest)
 Huszka Imre (Kaposvár)
 Illés László (Budapest)
 Imre Mihály (Hódmezővásárhely)
 Jankovics József (Budapest)
 Kapitánffy István (Budapest)
 Karacs Zsigmond (Budapest)
 Kecskés András (Budapest)
 Kerényi Ferenc (Budapest)
 Kilián István (Budapest)
 Király Erzsébet (Budapest)
 Kiss Ferenc (Budapest)
 Kiss József (Budapest)

Klaniczay Tibor (Budapest)
 Kocziszky Éva (Budapest)
 Kocztur Gizella (Budapest)
 Komlowszki Tibor (Budapest)
 Komor Ilona (Budapest)
 Kovács József (Budapest)
 Kovács Kristóf András (Szeged)
 Kovács Sándor Iván (Budapest)
 Kulcsár Péter (Budapest)
 Kulcsár Szabó Ernő (Budapest)
 Laczkó András (Kaposvár)
 Lázár Sándor (Budapest)
 Lengyel András (Szeged)
 Lőkös István (Eger)
 Lőrinczy Huba (Szombathely)
 Ludányi Mária (Eger)
 Lukácsy Sándor (Budapest)
 Lück, Georg (Berlin)
 Madácsy Piroska (Szeged)
 Margócsy István (Budapest)
 Melcer Tibor (Budapest)
 Mezei Márta (Budapest)
 Mezey László (Budapest)
 Nagy Miklós (Budapest)
 Németh G. Béla (Budapest)
 Németh S. Katalin (Budapest)
 Pajorin Klára (Budapest)
 Pál József (Szeged)
 Péterffy Ida (Budapest)
 Petrányi Ilona (Budapest)
 Pirnát Antal (Budapest)
 Pomogáts Béla (Budapest)
 Poór János (Budapest)
 Rába György (Budapest)
 Ratzky Rita (Budapest)
 Reisinger János (Budapest)
 Ritoókné Szalay Ágnes (Budapest)
 Scheiber Sándor (Budapest)
 Schweitzer Pál (Budapest)
 Seres V. József (Budapest)
 Spira György (Budapest)

Staud Géza (Budapest)
Szabó Géza (Budapest)
Szabó Sándor (Budapest)
Szajbély Mihály (Szeged)
Szauder Mária (Budapest)
Szegedy-Maszák Mihály (Budapest)
D. Szemző Piroska (Budapest)
Szerdahelyi István (Budapest)
Sziklay László (Budapest)
Szilágyi Ferenc (Budapest)
Szilassy Zoltán (Debrecen)
Szőke György (Budapest)
Szörényi László (Budapest)
Szuromi Lajos (Debrecen)
R. Takács Olga (Budapest)

Tamás Attila (Debrecen)
Tasi József (Budapest)
Taxner-Tóth Ernő (Budapest)
Téglásy Imre (Szeged)
Tidrenczel Sándor (Debrecen)
Tóth András (Budapest)
Uray Piroska (Budapest)
Varga József (Budapest)
Vargha Kálmán (Budapest)
R. Várkonyi Ágnes (Budapest)
Veres András (Budapest)
Vizkelety András (Budapest)
Vörös Imre (Budapest)
Wéber Antal (Budapest)

TARTALOMMUTATÓ

Tanulmányok

<i>Bartók István</i> : Medgyesi Pál: <i>Doce praedicare</i> (Az első magyar nyelvű egyházi retorika)	1
<i>Dávidházi Péter</i> : A kritikátörténet korszakformáló elve 1849–1867	153
<i>Kilián István</i> : A minorita iskolai színjáték társadalomkritikai vonatkozásai	137
<i>Király Erzsébet</i> – <i>Kovács Sándor Iván</i> : A meghajló és beszélő feszület jelene a „Szigeti veszedelem” II. énekében	369
<i>Kiss Ferenc</i> : Esti Kornél évei	595
<i>Komlowszki Tibor</i> : Balassi költői nyelvének néhány sajátossága	535
<i>Lőrinczy Huba</i> : A századvég arany embere (Ambrus Zoltán: <i>Midas király</i>)	276
<i>Margócsy István</i> : Verseghy Ferenc esztétikája	545
<i>Pajorin Klára</i> : Bonfini Symposionja	511
<i>Pomogáts Béla</i> : Az Erdélyi Helikon irodalomszemlélete	33
<i>Rába György</i> : Indulat és képzelet Füst Milán lírájában	163
<i>Szegedy-Maszák Mihály</i> : Arany életművének változó megítéléséről	561
<i>Szilassy Zoltán</i> : Shakespeare-hatások Vörösmarty dramaturgiájában	385
<i>Tamás Attila</i> : Illyés Gyula költészetének néhány stílussajátossága a harmincas években	290
<i>Tasi József</i> : Októbrizmus vagy bolsevizmus? (Gábor Andor és Jászi Oszkár polémiaja)	398
<i>Varga József</i> : A Nyugat első Ady-száma	581
<i>Vizkelety András</i> : Nomádkori hagyományok vagy udvari-lovagi toposzok? (Észrevételek Szent László és a leányrabló kun epikai és képzőművészeti ábrázolásához)	253
<i>Weber Antal</i> : A magyar irodalom tipológiai sajátosságai a romantika korában	17

Évforduló

<i>Fenyő István</i> : Balatonfüred és a magyar reformkor	613
--	-----

Kisebbségi közlemények

<i>Balogh Ernő</i> : Petőfi forradalmiságának etikai vonatkozásairól	631
<i>Bencze Imre</i> : Sóvári Soós Kristóf irodalmi ambíciói	181
<i>Boronkai Iván</i> : Vitéz János levelei és beszédei	174
<i>Csapodi Csaba</i> : Janus Pannonius sírfelirata	42
<i>Gömöri György</i> : Újabb Balassi-nyomok Lengyelországban	421
<i>Hopp Lajos</i> : Faludi prózája a XVIII. században	429
<i>Huszka Imre</i> : Illyés Gyula <i>Bánk bán</i> -átigazításáról	639
<i>Karacs Zsigmond</i> : Jókai-adalékok Földesről	59
<i>Ludányi Mária</i> : A Leucippe és Clitophon széphistória keletkezéséről	44
<i>Mezey László</i> : Egy kritika kritikája	64
<i>Pirnát Antal</i> : Horváth János éneke – egy horvát virágének	423
<i>Staud Géza</i> : Faludi Ferenc és az iskolai színjátszás	305

Szabó Géza: Balassi Bálint „Bizonynal esmérem rajtam nagy haragod” kezdetű istenes énekének hiányzó strófája	301
Szilágyi Ferenc: Csokonai és a Gyöngyösi-hagyomány	50
Szörényi László: Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon	184
Téglásy Imre: Egy előkerült kéziratos énekeskönyv: a Szádeczky Miscellanea	619
Vargha Kálmán: A szellemi ellenállás színpada	312
Vörös Imre: Szőnyi Benjámin és a fiziko-teológia	621

Vita

Kapitánffy István: Egy recenzió védelmében	647
Veres András: Gábor Andor: igen, Jászi Oszkár: nem?	644

Műelemzés

Kocsiszkzy Éva: Janus Pannonius: <i>Ad animam suam</i>	192
Taxner-Tóth Ernő: Vörösmarty Mihály: <i>A fátyol titkai</i>	316

Adattár

Balázs László: Levelek Pathai István Veszprémből való kiűzetéséről	649
V. Busa Margit: Kazinczy Ferenc kéziratgyűjteménye Münchenben	442
Csorba Sándor: Szemere Bertalan kiadatlan levelei Kölcsey Ferenchez	72
Enyedi Sándor: Kazinczy Ferenc levele Cházár Andrásához	331
Gergely Pál: Arany János kiadatlan bírálata a Szász Károly-féle Macbeth-fordításról	662
Imre Mihály: Szőnyi Benjamin levele Jakob Christoph Beck baseli professzorhoz 1776-ból	67
Jankovics József: Négy archaikus ima	329
Komor Ilona – Horváth Mária: Kosztolányi két levele Turóczi-Trostler Józsefhez	335
Péterffy Ida: Horváth Ádám verses levele Kovács Ferenchez	656
Ritoókkné Szalay Ágnes: Ismeretlen XVII. századi versek	439
Scheiber Sándor: Levelek Kiss József temesvári korszakához	333
Schweitzer Pál: Thomas Mann két magyar irodalmi vonatkozású levele 1913-ból	458
Spira György: Vörösmarty Görgy-ellenes verséről	659
D. Szemző Piroska: Vajda János Ginájáról hitelesen	88

Műhely

Fried István: Jegyzetek Bessenyei György <i>Tariménes utazása</i> című regényéhez	210
Kocztur Gizella: Racionalizmus – klasszicizmus – szentimentalizmus	464
Lázs Sándor: A Cornides-kódex körül	671
Szauder Mária: Kölcsey Ferenc: <i>Zrínyi második éneke</i> (Egy vers születése)	99

Szemle

Ady Endre: Életem nyitott könyve (Vargha Kálmán)	226
„Akarom: tisztán lássatok” (Lőrinczy Huba)	698
A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek (Németh S. Katalin)	495
A Vasárnapi Kör (Lőrinczy Huba)	229
Babits Mihály beszélgetőfüzetek 1938, 1940–1941 (Németh G. Béla)	117

Babits — Szilasi levelezése (<i>Melczér Tibor</i>)	350
Bata Imre: Veres Péter (<i>Kovács Kristóf András</i>)	348
Berzsenyi Dániel költői művei (<i>Szajbély Mihály</i>)	478
Bitskey István: Humanista erudíció és barokk világgép (<i>Hargittay Emil</i>)	223
Cholnoky Viktor két kötetéről (<i>Reisinger János</i>)	489
Fábry Zoltán válogatott levelezése 1916–1946 (<i>Fried István</i>)	119
Fenyő István két könyve (<i>Kerényi Ferenc</i>)	345
Fried István: A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban (<i>Lőkös István</i>)	708
„Induló balra” (<i>Szerdahelyi István</i>)	231
Iohannes Vitéz de Zredna: Opera quae supersunt omnia (<i>Kulcsár Péter</i>)	692
József Attila kéziratai és levelezése (<i>Lengyel András</i>)	483
Két könyv Nagy Lajosról (<i>Bikácsi László</i>)	710
Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi (<i>Tamás Attila</i>)	221
Könyvek a romániai magyar irodalomról (<i>Pomogáts Béla</i>)	684
Könyvek a vajdasági magyar irodalomról (<i>Pomogáts Béla</i>)	337
Mádl Antal: Írók történelmi sorsfordulókon (<i>Nagy Miklós</i>)	713
Mikszáth Kálmán összes művei (<i>Csűrös Miklós</i>)	694
Nagy Péter: Drámai arcélek (<i>Staud Géza</i>)	106
Nyíri Kristóf: A Monarchia szellemi életéről (<i>Lőrinczy Huba</i>)	114
Orosz László: A magyar verstani eszmélkedés kezdetei (<i>Kecskés András</i>)	235
Pomogáts Béla: Sorsát kereső irodalom (<i>Kulcsár Szabó Ernő</i>)	492
Sebestyén Sándor: A Bartha Miklós Társaság (<i>Tasi József</i>)	702
Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz (<i>Ács Pál</i>)	109
Szilágyi Péter: Forma és világkép (<i>Szuromi Lajos</i>)	716
Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo (<i>Pál József</i>)	111
„Wir kämpften treu für die Revolution” (<i>Georg Lück</i>)	342

*

A túri alma mater. (*Péterffy Ida*) 247 — Bécsy Tamás: A drámaelmélet és dramaturgia Csokonai műveiben. (*Mezei Márta*) 354 — Benkő Samu: Haladás és megmaradás. (*Hübert Ildikó*) 361 — Bretter György: Párbeszéd a vágyakkal. (*Poór János*) 243 — Csukás István: Petőfi a szlovákoknál. (*Kiss József*) 358 — Egressy Gábor válogatott cikkei (1838–1848). (*Fried István*) 238 — Fekete Csaba — Szabó Botond: A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa. (*Szabó Sándor*) 362 — Gedényi Mihály: Krúdy Gyula. (Bibliográfia) (*Lengyel András*) 246 — Alekszandr Gerskovics két könyvéről. (*Ratzky Rita*) 498 — Háló. Válogatás Heltai Gáspár műveiből. (*Balázs Mihály*) 236 — Hungarológiai Értesítő. (*R. Takács Olga*) 121 — Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1848–49-ből. (*Kerényi Ferenc*) 124 — József Attila: Döntsd a tőkét, ne siránkozz. (*Szőke György*) 129 — Justh Zsigmond naplója és levelei. (*Tidrenczel Sándor*) 239 — Kardos László: Hármaskönyv. (*Kovács József*) 126 — Kiss István: Az Athenaeum könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban. (*Tóth András*) 244 — Lengyel Balázs: Közelmépek. (*Laczkó András*) 130 — Móra Ferenc levelezéséből. (*Madácsy Piroška*) 359 — Mórától — Móráról. Móra István: Hazaemlékezések. (*Kovács Kristóf András*) 242 — Móríz és Debrecen. (*Kilián István*) 360 — Művelődéstörténeti tanulmányok. (*Balázs Ádám*) 500 — Nagy Ignác: Uracsok, arszlánnok. (*Seres V. József*) 497 — Nemzeti Játékszíni Tudósítás. (*Fried István*) 238 — Palasovszky Ödön: A lényegretörő színház. (*Aczél Géza*) 501 — Gioacchino Paparelli: Collimaco Esperiente (Filippo Buonaccorsi). (*Pajorin Klára*) 122 — Rónay György: Hit és humanizmus. (*Csűrös Miklós*) 501 — Pavli Rubigalli Pannonii Carmina. (*Uray Piroška*) 353 — Sándor László: Hazánk: Kelet-Európa. (*Pomogáts Béla*) 502 — Schöpflin Aladár: Móríz Zsigmondról. (*Laczkó András*) 241 — Széles Klára: „... Minden szervem óra.” (*Bécsy Ágnes*) 503 — Szuromi Lajos: József Attila: Eszmélet. (*Fehéri György*) 127 — Újabb Kemény-kiadások Romániában. (*Nagy Miklós*) 123 — Valóság és varázslat. (*Tasi József*) 126 — Virág Benedek válogatott művei. (*Fried István*) 356 — Vitkovics Mihály magyar és szerb írásai. (*Sziklay László*) 355

Krónika

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának munkájáról (<i>Taxner Ernő, Petrányi Ilona, Acél Zsuzsanna</i>)	507
Az 1980-ban megjelent intézeti kiadványok	724
Tudományos tanácskozás a „Huszadik századi humanista művészek eszmei-esztétikai fejlődésének problémái”-ról (<i>I. L.</i>)	720
Intézeti hírek (1981. január 1–december 31.)	721

*

Baróti Dezső hetvenéves (<i>Biró Ferenc</i>)	719
Barta János nyolcvanéves (<i>Nagy Miklós</i>)	249
József Farkas hatvanéves (<i>Illés László</i>)	505
Király István hatvanéves (<i>Kiss Ferenc</i>)	364
Köpeczi Béla hatvanéves (<i>R. Várkonyi Ágnes</i>)	365
Szabolcsi Miklós hatvanéves (<i>Bodnár György</i>)	132
Varjas Béla hetvenéves (<i>Klaniczay Tibor</i>)	133

Nekrológ

<u>Merényi Oszkár</u> (1895–1981) (<i>Lukácsy Sándor</i>)	366
---	-----

NÉVMUTATÓ

- Abaffy Béla 705
 Abafi Lajos 447, 656
 Ábel Jenő 522, 530
 Acél Zsuzsanna 509
 Achard, Marcel 313
 Aczél Géza 501
 Ács Károly 338
 Ács Pál 111
 Ács Zsigmond 662
 Addison, Joseph 465–466, 469
 Adolph 306
 Adorján Emil 227
 Ady Endre 34, 37, 39–41, 107, 115–117, 126,
 222, 226–228, 230, 232, 242, 245, 249, 283,
 288, 335, 343–344, 346–347, 351, 360–
 361, 364, 400, 410–414, 416, 460–461,
 484, 502, 507, 563, 566, 568, 570, 572,
 578–594, 598–600, 602, 604, 609, 631,
 633, 646, 686, 698–705, 716–719
 Ady Lajos 39, 411
 Aeschliman, E. 256, 270
 Áfra Nagy János 704–705
 Agárdi Ferenc 713
 Agárdi Péter 344
 Agathón 516
 Aggházy Károly 240
 Ágoston Péter 686
 Ágoston Vilmos 690
 Aiszkhülosz 388, 558
 Aiszóposz 225
 Ajtay Miklós 702
 Alapi Gyula 61
 Albrecht osztrák herceg 257
 Áldásy Antal 180
 Áldásy Svirak Antal 90
 Alexa Károly 109
 Alexander Bernát 279
 Alkibiadész 517, 522
 Alkmaiosz 201
 Almási Miklós 127
 Alpharabius 198
 Alszegehy Zsolt 149, 432
 Althusser, Luis 244
 Altmann Jakab 485
 Amade László 620
 Amadio, Giulio 511, 515, 532
 Amann, Paul 458
 Ambrózy Lajos 90
 Ambrus Zoltán 276–289
 Ames, William 6, 10–11, 13–14, 16
 Andersen, Hans Christian 604
 Andersson, A. 382
 Angelico, Fra 284
 Angerianus, Hieronymus 537
 Anna angol királynő 464
 Anselme de Laon 65
 Antal Sándor 589
 Antokolszkij, Pavel Grigorjevics 240
 Anzengruber, Ludwig 107
 Ányos Pál 214, 236, 549
 Apácai Csere János 36, 58, 363
 I. Apafi Mihály 59–61, 441
 Apollinaire, Guillaume 170
 Apor Péter 37, 149
 Apponyi Albert 413
 Áprily Lajos 36–37, 206, 247, 509, 684–685
 Apró István 511
 Aquaviva, Claudio 225
 Aquila János 266
 Aquinói Szent Tamás 5, 12, 224, 226, 372–373,
 380, 524
 Aradi József 690
 Aragona, Francesco d' 514–515, 518, 523–524,
 531
 Aragona, Giovanni d' 515–516, 518–519, 523
 Aragoniai Beatrix 511, 514–515, 517–519,
 522–532
 Aranka György 58, 444, 457
 Arany János 31, 108, 114, 116, 158–161, 236,
 247, 249, 291, 293, 300, 315, 344, 347, 363,
 369–372, 380, 389–390, 393, 507, 561–
 580, 583, 631, 633, 662–670, 710, 714, 717

- Arany Juliska 569
 Arany László 662
 Ardrey, Robert 313–315
 Aretinus, Leonardus 445
 Argan, Giulio Carlo 112
 Arisztodémosz 516
 Arisztóphanész 388
 Arisztotelész 112, 224, 388, 527, 555, 557
 Arius 257
 Arkhimédész 78
 Árpádházi Szent Margit 675, 679–680
 Árváné Espersit Mária 488
 Asbóth János 283, 289, 490
 Assisi Szent Ferenc 65–66, 648, 676–677
 Assisi Szent Klára 200
 Aszalay János 332
 Asztalos István 685
 Asztalos Miklós 702, 704–707
 Athénaiosz 516
 Atkins, J. W. 467, 470
 Attila 445
 Attone di Pistoia 375
 Augustinus Aurelius (Szent Ágoston) 145, 182, 224, 351, 529, 680
 Aurispa, Giovanni 520
 Austen, Jane 466
 Avancinus, Nicolaus 138, 306
 Avenarius, Richard 163, 231
 Avianus 619
 Avicebron 198
 Avicenna 198
 Avilai Szent Teréz 381

 Babay József 313
 Babits Ildikó 352
 Babits Mihály 33, 37–38, 41, 116–118, 127, 131, 164, 230–231, 236, 245, 284, 290, 299, 335, 346–347, 350–353, 367, 386, 395, 460–461, 484, 497, 502, 507, 509, 540, 563–566, 568, 571, 573–574, 579–580, 587–589, 593, 597, 599–602, 631, 699, 718
 Bacon, Francis 468–470, 473, 476
 Bacsó János 638
 Badics Ferenc 51, 369
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 704
 Bajtay Antal 190
 Bajza, József Ignác 212
 Bajza József 28, 75–76, 83–84, 317, 326, 386, 388, 392, 613, 615, 708–709
 Bakó Lujza 91
 Bakócz Tamás 429, 514
 Bakos Ferenc 156
 Baksay Sándor 241
 Baky Marica 315

 Bal Jeromos 429
 Balásházy János 64
 Balásházy Károly 64
 Balassi Bálint 17, 46, 48, 110, 113–114, 133, 301–305, 370, 421–422, 428–429, 535–544, 572, 581, 584
 Balázs Ádám 500
 Balázs Attila 340
 Balázs Béla 106, 229–230, 343, 461, 503, 508, 581, 587, 590
 Balázs Ferenc 34, 38, 685
 Balázs János 109, 235
 Balázs kanonok 424
 Balázs László 649
 Balázs Mihály 238
 Bálint György 344, 347
 Bálint Tibor 688
 Ballagi Aladár 445
 Baló Elemér 485
 Baló Péter 485
 Balogh Béla 500
 Balogh Edgár 120–121, 499, 502–503, 688, 692, 699, 703
 Balogh Ernő 639
 Balogh István 316
 Balogh Jolán 42–43, 529
 Balogh László 418
 Balogh Vilma 487
 Baltázár püspök 361
 Balthazaura János 89
 Balzac, Honoré de 31
 Bán Imre 12, 110–112, 249, 370, 374, 540, 544
 Bandini, Francesco 512–513
 Bánffy Miklós 40, 515, 684–685
 Bankós Károly 636
 Banšell, K. 359
 Bányai János 337
 Bányai László 40, 684–686
 Barabas, Jurij 232
 Barabás Miklós 238
 Baránszky-Jób László 575, 578, 580
 Baranyai Decsi János 428
 Baranyai Ferenc 458
 Baranyai Katalin 210–211
 Barbaro, Ermolao 525
 Barbaro, Francesco 525
 Barbauld, Anna Letitia 171
 Bárczi Géza 242
 Barcsai László 58
 Barcsay Ábrahám 346
 Bárd Oszkár 37, 509, 686
 Bárdos Gy. József 381
 Barkóczi Ferenc 309
 Barla Gyula 88, 90, 97

- Barna Sándor 400, 402–403
 Báróczi Sándor 58, 312, 658
 Baróti Dezső 468, 476, 719–720
 Baróti Szabó Dávid 234, 358, 549, 616
 Barsi, Mauro 377
 Bársony István 108
 Barta András 246
 Barta János 90, 116, 187, 249–250, 387, 575–576, 579
 Barta Lajos 106, 497, 506
 Barta Sándor 343
 Bartalis János 37, 685
 Bártfai Szabó László 659
 Bártfay László 82, 324–325, 617
 Bartha János 615
 Bartha Miklós 706
 Barthes, Roland 339
 Bartók Béla 229–230, 487, 588, 700
 Bartók István 1, 16, 224
 Bartók Lajos 695
 Bartos Imre 185
 Bartos Róza 88, 97–98
 Basilius Magnus (Nagy Szent Vazul) 678
 Baskirceva, Marija Konsztantyinovna (Baskircsev) 276–278, 281, 285, 289
 Bata Imre 348–349
 Bateson, F. W. 465
 Báthori András 46, 422, 424
 Báthori Gábor 49
 Báthori István (fejedelem) 422
 Báthori István (országbíró) 514
 Báthori Zsigmond 422
 Batsányi János 54, 58, 236, 357–358, 430, 546, 550, 616
 Batteux, Charles 548, 550–551, 553, 555–559
 Batthyány Ferenc 649–653, 655
 Batthyány-Strattmann Alajos 184
 Baudelaire, Charles 460, 577, 598–599
 Baumgarten Ferenc Ferdinánd 284, 350
 Bay György 87
 Bayer József 151, 239, 315
 Bazsó Júlia 100
 Bächtold-Stäubli, H. 270
 Beardsley, Aubrey Vincent 700
 Beatrix→Aragoniai Beatrix
 Beck, Jakob Christoph 67–72, 622
 Beck, Hans Georg 269
 Beck, Karl 714–715
 Beck Ö. Fülöp 508
 Beckett, Samuel 689
 Becquerel, Antoine Henri 491
 Bécsy Ágnes 504
 Bécsy Tamás 354–355, 390
 Bejthe Imre 650–651
 Beke György 688
 Beke Sámuel 362
 Bekes Gábor 422
 Bekes Gáspár 422
 Bekes László 422
 P. Békés Gellért 376
 Bél Mátyás 363, 616
 III. Béla 65, 648
 Béládi Miklós 122, 343, 345
 Belia György 117–118
 Bellay, Joachim du 467
 Bellintani, Mattia 113
 Bem József 618, 633
 Bembo, Bernardo 512
 Bencze Imre 181, 183
 Benda Kálmán 109, 111, 113, 331, 371
 Benedek Elek 36–37, 40–41, 509
 Benedek Marcell 35, 430
 Benedek Márton 415
 Beneš, Eduard 645–646
 Benjámin László 631
 Benke János 62
 Benkő Ákos 337–342
 Benkő András 500
 Benkő Gyula 247
 Benkő József 2, 362
 Benkő László 110
 Benkő Loránd 431
 Benkő Samu 72, 123, 361–362, 500
 Benn, Gottfried 170
 Bentley, Richard 470
 Beöthy Ödön 75
 Beöthy Zsolt 372–375, 380, 430, 433, 568, 584
 Berczeli Károlyné 238
 Berczik Árpád 227
 Bercsényi Miklós 363
 Berda József 486, 494
 Berde Mária 34, 36–37, 41, 509
 Bereczki Márton 70
 Berény Róbert 508
 Beretvás Hugó 592
 Berg Pál 6, 14
 Bergson, Henri 351, 391
 Berkes József 702
 Berkó Imre 503
 Berlász Jenő 184, 363, 442
 Bernardin de Saint Pierre 475, 629
 Bernardus Silvestris 203–204, 208
 Bernáth Aurél 508
 Bernhardt, Sarah 240
 Bernini, Giovanni Lorenzo 112
 Bertram, Ernst 458
 Bertrand, Aloysius 169

- Berzeviczy Albert 40, 519
 Berzsenyi Dániel 19, 23, 53, 172, 186–187, 190,
 235–236, 244, 347, 356–358, 447, 478–
 483, 507, 551, 584, 616
 Bessenyei György 18, 53, 56, 58, 185, 210–220,
 367, 429–430
 Bethlen Ádámné 483
 Bethlen Gábor 2, 441, 482, 649–650, 653
 Bethlen István, ifj. (XVII. sz.) 46
 Bethlen István (XX. sz.) 245, 407
 Bethlen János 60
 Bethlen Miklós 37, 113, 365
 Betnár Béla 313
 Beze, Théodore 303–304
 Bezerédj István 614
 Bezzola, R. 254
 Bibó István 487
 Bidermann 306
 Bihar Klára 485
 Bihari János 616
 Bikácsi László 713
 Bindsell, H. E. 527
 Bíró Ferenc 52, 214, 432, 628, 658, 720
 Bíró Lajos 460, 507, 586–588
 Bischoff, B. 679
 Bisticci, Vespasiano da 531
 Bisztray Gyula 156, 694–697
 Bitskey István 7, 111, 114, 223–226
 Blaha Lujza 107
 Blánár Ödön 448
 Blantz Béla 487
 Blantz Béláné Groák Klára 487
 Blaschke, Johann 443, 446–447
 Bloch, Ernst 690–691
 Bloch, Léon 622
 Blois, Pierre de 196
 Bloomfield, M. W. 257
 Blumauer, Alois 714
 Blumroeder, August-Frederik 456
 Bocatius, Johannes 182
 Bocskai István 442
 Bod Péter 2, 330, 362–363
 Bode, Friedrich 270
 Bodnár György 127, 133, 344, 585, 701
 Bodor Ádám 690
 Bodor Aladár 509
 Bodor Antalné 360
 Boeckler, Alfred 265
 Boethius, Anicius Manlius Severinus 198, 204,
 658
 Bogáczy Mihály 441
 Bogdán István 678
 Bognár András 671–675, 677–678, 681–683
 Boileau, Despreaux Nicolas 467, 470, 472, 555,
 656–658
 Bojtár Endre 722
 Bóka László 163, 430, 509
 Bokros Birman Dezső 508
 Boldisár Kálmán 60
 Bolyai Farkas 361, 687
 Bolyai János 361, 687
 Bonaventura, Szent 5
 Boncza Berta 352
 Bonfini, Antonio 123, 264, 511–534
 Bonosus püspök 526
 Bonsi, Giovanni 377
 Bonyhai Gábor 722
 Boor, Helmut de 257–258
 Borbáth Dániel 2–3
 Borbély István 36
 Borges, Jorge Luis 689
 Bori Imre 127, 164, 268, 337–342, 708
 Bornemisza Gergely 539
 Bornemisza György 181
 Bornemisza Margit 181
 Bornemisza Péter 301–302, 330, 541, 675
 Boronkai Iván 175–177, 180, 692–694, 724
 Boross Zoltán, id. 61–62
 Boross Zoltán, ifj. 61, 63, 705
 Borromei Szent Károly 189
 Borsa Gedeon 678
 Borsiczky István 80
 Borsos István 247
 Borsos Zsuzsanna 312–315
 Bosnyák István 337–342
 Bossányi Ferenc 444, 457
 Bossányi János 443, 452–453
 Bóta László 109, 263
 Botka Ferenc 127, 247, 316, 344, 406–407,
 414, 418, 495, 497
 Botto, Jan 714
 Bourget, Paul 240
 Bowring, John 356
 Bozscai Aladár→Kazinczy Ferenc
 Böhm, Hertha 486
 Böhm Vilmos 401, 407, 415
 Bölöni Farkas Sándor 81–83, 362
 Bölöni György 403, 405, 418, 582, 587, 593
 Bölödi György 38, 123
 Bracciolini, Poggio 520, 525
 Bradbrook, M. C. 386
 Brahms, Johannes 576
 Brall, Helmut 257
 Branca, Vittore 111, 185
 Brandes, Georg 475
 Branković, Djordje 268, 514

- Brassai Sámuel 500
 Braudel, F. 113
 Braun, Hans von 421
 Braun, Maximilian 259
 Bray, René 467
 Brecht, Bertolt 314
 Brenner Dezső 599
 Bretter György 243–244, 684, 688, 690
 Brewer Lőrinc 44
 Brigitta, Szent 374, 380–382, 384
 Brinker, K. 257
 Brion, Marcel 171
 Broch, Hermann 689
 Bródy Béla 403
 Bródy Ernő 403–405
 Bródy Sándor 106, 108, 127, 240, 284, 460, 590, 597, 599
 Bronson, H. B. 468
 Brook, Peter 396
 Browning, Elizabeth 562
 Browning, Robert 284
 Bruckner, Ferdinand Theodor 108
 Bruckner Győző 182
 Bruegel, Pieter 169
 Bruni, Leonardo 525
 Brunner, Constantin 120
 Brunner Emőd 189
 Bruno, Giordano 112–113, 521
 Brutus 634
 Brühl, Carlrichard 262
 Buchheit, Vinzenz 517
 Buchthal, Hugo 255–256, 272
 Buckle, Henry Thomas 285
 Buczy Emília 82–83
 Budai Ézsaiás 363, 444, 457
 Buffon, Georges Louis Leclerc 334
 Bukovecz István 235
 Bulcsu Károly 161
 Bulla Elma 312
 Bumke, Joachim 261–262
 Bunyan, John 473–474
 Bunyitay Vince 424
 Buonaccorsi, Biagio 123
 Buonaccorsi, Filippo → Callimachus Experiens
 Burckhardt, Jacob 197–198, 284
 Burigana, R. 378
 Burke, Edmund 466
 Burnet, Thomas 470
 V. Busa Margit 151, 184, 442
 Bush, Douglas 197
 Buzási Enikő 383
 Büchner, Georg 120
 Bürger, Hans 459
 Byron, George Noel Gordon 30, 327, 714
 Caffarelli, Prospero 519
 Calanus, Juvenus Coelius Dalmata 445
 Calderón de la Barca, Pedro 387, 395
 Callimachus Experiens 122–123, 513, 528, 530
 Calvin, Jean 6
 Camerarius, Joachim 353
 Camillo de Lellis, Szent 382
 Campano, Giovanantonio 197, 525
 Canale, Luigi di 191
 Cankov, Aleksandár 120
 Caplan, Harry 5
 Caravaggio 112
 Cardinale, Antonietta 375
 Carducci, Giosuè 188
 Carew, Richard 469
 Carlyle, Thomas 475
 Cartari, Raoul Gueze Carlo 113
 Carvajal 177–178
 Cavalli, Francesco 380
 Cavendish, Henry 629
 Cecchetti, Igino 381
 Ceglédi István 183
 Celletti, Maria Chiara 381
 Celtis Conrad 354
 Cervantes Saavedra, Miguel de 112, 555, 689
 Cesana, P. Albino 377
 Chardin, Teilhard de 501
 Charland, Th. M. 5
 Cházár András 331–332
 Chénier, André-Marie 722
 Chiarini, Félix 97
 Chiarini, Marie 96–97
 Chrétiens de Troyes 254
 Cholnoky Ferenc 491
 Cholnoky Jenő 491
 Cholnoky László 492
 Cholnoky Viktor 489–492
 Cicero, Marcus Tullius 69–70, 208, 555, 626–627
 Cigoli, Lodovico 382
 Cini, Giorgio 111
 Cinquevalli 97
 Clark, Joannes 6–7, 11–12, 14, 16
 Claudel, Paul 315, 685
 Clifford, James L. 465
 Clusius, Carolus (Charles de l'Escluse) 46
 Codrus 654
 Coleridge, Samuel Taylor 22, 169, 171–173, 388
 Collino, Luigi 377
 Collins, William 465
 Connors, J. M. 5
 Conradi Norbert 187
 Conradus de Mure 679
 Cope, J. I. 464

- Copernicus, Nicolaus 113
 Corbella, Giovanni 382
 Cordara, Giulio Cesare 187–188, 190, 306–308, 311
 Corilla 189
 Corneau, Chr. 256
 Corneille, Pierre 108
 Corradi, Carla 111, 114
 Corvin János 531
 Cottolendi, Charles 437
 Coward, Noel 106
 Cowley, Abraham 471, 473
 Cowper, William 465
 Crescimbeni, Giovanni Mario 187
 Crnjanski, Miloš 340
 Cruciani, Alessandro 382
 Curie, Pierre 491
 Curie, Mme (Skłodowska, Maria) 491
 Curschmann, Michael 258–259
 Curtius, Ernst Robert 198
 Cuttler, Charles D. 271
 Czakó Ambró 497
 Czakó Zsigmond 238
 Czebe Gyula 350
 Czebner Szervác 427
 Czegei Névtelen 47
 Czeizel János 447
 Czére Béla 127
 Czetter Sámuel 444, 457
 Czimer József 641
 Czine Mihály 249, 599, 699
 Czóbel Emma 240
 Czóbel István 240
 Czóbel Minka 239–240
 Czobor Mihály 46–47
 Czuczor Gergely 27, 548, 616

 Csáky Edit 698–701
 Csáky Emánuel 444, 458
 Csáky Imre 186
 Csáky Theodor 238
 Csáky Zsigmond 444
 Csanádi Demeter 58
 Csanády György 702–703
 Csanády János 659–660
 Csanády Jánosné 659
 Csanády Sándor 659
 F. Csanak Dóra 361
 Csanda Sándor 44, 47–48, 109, 119–120, 536, 540
 Csányi László 615
 Csaplár Benedek 549
 Csaplár Ferenc 127, 496

 Csapodi Csaba 43, 177, 483, 526, 528, 677–678, 681
 Csapodiné Gárdonyi Klára 177, 184, 442, 526, 692
 Császár Elemér 210, 551, 553
 Császár Ernő 109
 Császár Károly 1–2
 Csatári Dániel 38
 Csáth Géza 337, 490, 597–599, 601, 604
 Csató Pál 316
 Csehi Gyula 688
 Csehov, Anton Pavlovics 108, 342, 489, 697
 Csengery Antal 72, 75, 155–157
 Cserei Mihály 37
 Cserépfalvi Imre 487
 Csergő Tamás 36
 Csernel Gábor 444
 Csernel Sámuel 444, 457
 Cserey Farkas 444, 457
 Csetri Elek 500
 Csetri Lajos 1, 545, 554
 Csiszár Béla 288
 Csóka Sándor 88
 Csokonai Vitéz Mihály 18, 50–58, 130, 151, 158, 184, 187, 191, 212, 235, 293, 316, 318, 324, 326–327, 346, 354–355, 357–358, 361, 363, 388, 429, 477–478, 507, 545, 550–552, 555–556, 581, 584, 616, 621, 636, 708, 714, 719
 Csomasz Tóth Kálmán 67, 71
 Csorba Győző 131, 494
 Csorba Sándor 72
 Csuka Zoltán 342
 Csukás István 358–359
 Csúri Károly 171
 Csúzy Zsigmond 431
 Csűrös Miklós 502, 697

 Dacier, Anne 472
 Daday András 71
 D'Ancona, P. 256, 270
 Dániel Edit 190
 Dante Alighieri 352, 370, 469, 537, 554
 Danton, Georges 403–404
 D'Arnaud Baculard, M. 658
 Dario, Rubén 117
 Darnóczy Anna 182–183
 Darrel, William 311, 432
 Darvas János 120
 Darvas József 247, 313, 496
 D'Aubignac, François Hédelin 472
 Daudet, Alphonse 489
 Dávid Gyula 123, 688

- Dávidné Angyal Paula 277, 279, 282, 287–288
 Dávidházi Péter 153–154, 158, 162
 Dayka Gábor 446–448, 457, 468, 550, 719
 Däubler, Theodor 170
 Deák Antal 615–616
 Deák Ferenc 84, 86–87, 155, 157, 334, 346–347, 564, 567, 572, 615–617, 684, 689
 Decsy Gyula 678
 Defoe, Daniel 211, 466, 471, 474
 Delarue-Mardrus, Lucie 165
 Delille, Jacques 628
 Delius, Nikolaus 664–666
 Dell'Acqua, Gian Alberto 111–112
 Demény János 700
 Demetrovic 645
 Dénes István 704–705
 Dénes Tibor 107, 286, 288
 De Panizza Lorch, Maristella 520
 Dér Zoltán 337–342, 597, 599, 601
 Dercsényi Dezső 267–268
 Derham, William 622–628, 630
 Derkovits Gyula 294, 296
 Déry Tibor 245, 344, 350, 493, 495–496, 507, 689, 711, 720, 723
 Déryné Széppataki Róza 315, 615
 Descartes, René 113, 469, 630
 Dési Mihály 443
 Dézsi Lajos 44–46, 48–50, 111
 Dickens, Charles 31, 108, 288, 714
 Diderot, Denis 477, 555
 Dienes László 692
 Dietschbold 96
 Di Francesco, Amedeo 111, 114, 542
 Dilthey, Wilhelm 163
 Dimov, Georgi 232
 Dimsic, Alekszandr Lvovics 232
 Diogenész 213, 547
 Diogenész Laertiosz 528
 Diósi Ödönné Brüll Adél 599
 Diósszilágyi Sámuel 360
 Diószegi András 240, 277, 279, 281–282, 287, 398–399
 Diószegi Sára 56
 Di Re, Paolo 375
 Ditrói Csiby József 487
 Divéky Adorján 421
 Divényi Tibor 138
 Dobai István 38
 Dobai Péter 340
 Dobos Ilona 269–270
 Dobossy László 120
 Dobrée, Bonamy 464
 Dodsley, Robert 432
 Domanovszky Sándor 245, 264
 Domby Márton 54, 56
 Domonkos István 338, 340
 Donne, John 386, 470–471, 543–544
 Dósa Gergely 361
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 108, 342, 492, 689
 Döbrentei Gábor 82, 84, 393, 443, 449, 478–480
 Dölger, Franz J. 256
 Dömötör Tekla 151, 678
 Döpp, Siegmund 518
 Drágffy Gáspár 428
 Drágffy Gáspárné 428
 Dragut, Vasile 266, 269, 274
 Draskovich János 372
 Draskovich Mihály 372
 Dreves, G. M. 65
 Droz, François-Xaver Joseph 456
 Drummer, M. 436
 Dryden, John 464–466, 469–473
 Dsida Jenő 130–131, 509, 685
 Duby, Georges 271
 Dudith András 43, 363, 527
 Dugonics András 312, 719
 Duhamel, Georges 689
 Dukai Takách Judit 482–483, 616
 Du Marsais (César Chesneau) 561
 Dumas père, Alexandre 491
 Durne, Reinbot von 257
 Duval, Janne 599
 Dümmerth Dezső 256
 Dvofák, Max 265
 Dvofáková, Vlasta 258, 260, 269, 271, 273–274
 Dyck, Anthonis van 112
 Eck Bálint 426–427
 Eckermann, Johann Peter 467
 Eckhardt Sándor 46, 53, 210, 301–302, 304, 536, 538–539, 541, 543
 Ecsedi Báthory György 428
 Ecsedi Báthory István 540
 Éder Zoltán 352
 Egger Mária 315
 Egressy Gábor 238–239, 615, 662
 Egyed Péter 690
 Ehrard, Jean 622
 Eichenbaum, Borisz Mihajlovics 339
 Eisenstädter Ignác Sámuel 334
 Eizenstein, Szergej Mihajlovics 712
 Elek Artúr 279–281, 288, 507
 Elek László 239–240
 Eliot, Thomas Stearns 117, 561, 579
 Ellebodius, Nicasius 723
 Ellinger, Georg 198

- Elton, Oliver 465
 Emich Gusztáv 244–245
 Ernőd Tamás 592
 II. Endre 274
 Endre Károly 37
 Engel János Keresztély 448, 555, 709
 Engel, Johann Jakob 548
 Engels, Friedrich 234, 407
 Enyedi György 329
 Enyedi Sándor 238–239, 331
 Eötvös József 18, 29, 31, 78, 99, 104, 116, 153, 156, 345–347
 Eötvös Károly 614
 Eötvös Tamás 86
 Epikurosz 514, 519–522, 527–528
 Erdei Ferenc 496
 Erdélyi Ferenc 30
 T. Erdélyi Ilona 723
 Erdélyi János 158–160, 367, 710
 Erdélyi József 248
 Erdélyi Máté 439
 Erdélyi Zsuzsa 330
 Erdődi Lajos 703
 Erényi Tibor 699, 701
 Erg Ágoston 495
 Ernst Mihály 267
 Ernst Ottó 410
 Ernuszt Zsigmond 42
 Erzsébet (Keresztelő Szent János anyja) 530
 I. Erzsébet 111
 Eslava, Antonio de 432, 436
 Esterházy Antal 94
 Esterházy Ferenc 93
 Esterházy János 93, 448, 657
 Esterházy József 455
 Esterházy Károly 94
 Esterházy Mihály 93–96
 Esterházy Miklós 481
 Esterházy Pál 372
 Esterházy Péter 340
 Esze Tamás 67
 Etseri Lázár 651
 Eubel, Conrad 519
 Eusebius, Euthalicus 70
 Eustachius 518
 Evans, M. 257
 Eyd, Albrecht von 525

 Fábián Dániel 703–707
 Fábián István 45
 Fabó András 649
 Fábri Anna 489–492
 Fabricius, Johann Albert 623, 625
 Fábry Zoltán 119–121, 130, 344, 502–503

 Faguet, Émile 475
 Falk, Franz 525
 Fallenbüchl Zoltán 276
 Faludi Ferenc 52, 58, 187–188, 190–191, 279–280, 282, 287–288, 305–312, 429–438
 Faludi István 277, 281
 Fanchali Jób János 428
 Fancsali István 140
 Fáncsy Lajos 615
 Fanucci, Quinto 377
 Faragó Bálint 247
 Farkas Ferenc (XVIII. sz.) 622, 629
 Farkas Ferenc (XX. sz.) 508
 Farkas Gábor 64
 Farkas Gyula 678
 Farkas Lujza 593
 Farkas-Wolfner Pál 581
 Farquhar, G. 471
 Fáty András 324–325, 367, 616
 Fazekas Mihály 184, 327, 708
 Fehér Dezső 686
 Fehér Erzsébet 487
 Fehér Ferenc 337–342
 E. Fehér Pál 398
 Fehéri György 129
 Féja Géza 130, 281, 287, 496, 573, 579
 Fejér György 444, 457
 Fejtő Ferenc 485
 Fekete Csaba 362–363
 Fekete Sándor 631–633, 635
 Feld Zsigmond 107
 Felkai Ferenc 313–315
 Fels Lénárd 426
 Felsőbüki Nagy Pál 616
 Fendt, Tobias 43
 Fénelon, François 56, 211
 Fényes Samu 497
 Fenyő István 99–100, 104, 127, 345–348, 506, 613
 Fenyő László 130
 Fenyő Miksa 507, 586–587, 591–592
 I. Ferdinánd 225, 424–426, 428–429
 II. Ferdinánd 189, 374, 649–650
 I. Ferenc 74, 184, 213, 331, 454
 Ferenczffy Lőrinc 133, 225, 381
 Ferenczi Géza 500
 Ferenczi István 500
 Ferenczi László 127, 722
 Ferenczi Sándor 115, 597
 Fessler Ignác Aurél 449
 Fest Sándor 385
 Festetics György 483, 616
 Festetics László 614
 Feszty Árpád 240

- Féttych Nándor 266
 Fichte, Johann Gottlieb 244
 Ficino, Marsilio 194–195, 198, 200, 202–204, 512–513, 519
 Fielding, Henry 211, 465–466, 471
 Filelfo, Francesco 511–512, 514, 516
 Filipec János 515, 531
 Finta Zoltán 38
 Fischer István 444, 458
 Flaviano, S. 515
 Floridenus Meonius → Gánóczy Antal
 Fodor Adrienne 673–674
 Fodor András 355–356
 Fodor István 233
 Fodor Pál 439–440
 Fodor Sándor 688
 Fogarasi Béla 230, 235
 Fogarasi János 548
 Fögel József 264, 511
 Fontenelle, Bernard Le Bovier de 470
 Forbáth Imre 503
 Forgách Ferenc 371
 Formika Máté 675
 Földes Sándor 119–121
 Földessy Géza 312
 Földessy Gyula 116, 582, 589, 592
 Földi János 53, 235, 550, 656
 Förster Jenő 429
 Fracastoro, Girolamo 225
 Fraknói Vilmos 44, 174, 176–177, 180, 223, 454, 675
 France, Anatole 284
 Francken, Christian 724
 Frangepán Ferenc 113
 Frantze, Wolfgang 622, 629
 Franyó Zoltán 341
 Franzén, A. M. 382
 Fráter György 116
 Frentzels, Jacob 424
 Freud, Sigmund 115, 164, 166, 173, 601
 Freyhan, Robert 265
 Fried István 99, 121, 210, 239, 358, 708–710
 Friedrich Endre 186
 I. Frigyes 262
 II. Frigyes 262, 269
 III. Frigyes 176, 519, 693
 Frings, Theodor 259
 Friz, Andreas 306
 Fromm, Erich 690–691
 Frölich, Gabriel 138
 Frühmorgen-Voss, Hella 256, 265, 272
 Frye, Northrop 207, 578
 Fubini, Mario 191
 Fukász György 398
 Fuks, Ladislav 503
 Fusch Simon 406
 Fügedi Erik 262–263
 Fülepi Lajos 230, 507
 Fülöp Árpád 138
 Fülöp Géza 184, 435, 442
 Fülöp József 614
 Fülöp László 280
 Fünfkirchen János 94
 Fürst Sándor 686
 Füsi József 487
 Füst Milán 127, 163–173, 245, 499, 506–508
 Füst Milánné 164, 508
 Füzesséry Gábor 86
 Gaál Gábor 36–37, 40, 119–121, 344, 503, 687, 689, 691
 Gábor Andor 229–230, 343, 398–420, 497, 644–647
 Gábor Arnold 487
 Gábor Asztrik 681
 Gaddi, Agnolo 377
 Gádorné Réczey Erzsébet 487
 Gagy László 38
 Gál Imre 651
 Gál István 350–353
 Gáldi László 110–111, 709
 Galenus 625
 Galeotto Marzio → Marzio, Galeotto
 Galgóczi Erzsébet 248
 Gáll Ernő 684, 688, 690–691
 Gallardo, Dolores M. 516–517
 Gálos Rezső 187, 210, 217, 308–310, 482, 696
 Gánóczy Antal 188
 Gans, Eduard 238
 Garami Ernő 406–408, 414
 Garas Klára 111, 113
 Garaudy, Roger 233, 690
 Garay János 27, 616, 618
 Garay Sámuel 649
 Garayné Kratochwill Szidónia 91
 Garbai Sándor 401
 Gardner, H. 386
 Gárdonyi Géza 106–107, 489–490, 591
 Gargai Harowszky Lőrinc 424
 Garin, Eugenio 519, 525
 Garzó Béla 357
 Garzoni, Johannes 529
 Gáspár Miklós 592
 Gatti, Giovanni 513
 Gauguin, Paul 285
 Gautier, Théophile 657
 Gärtner 511
 Gebri Mária 122

- Gedényi Mihály 246–247
 Géfin Gyula 433
 Geleji Katona István 2, 7–11, 363
 Gelléri Andor Endre 127, 507–508
 Gellert, Christian Fürchtegott 475, 555
 Gellért Oszkár 399, 509, 710
 Gellért püspök 65, 189, 647
 S. Gémes Magda 122
 Génette, Gérard 339
 Geréb László 263
 Geréb László püspök 514, 518, 521–522, 524, 531
 Geréb Mátyás 514
 Geréb Péter 514
 Gerevich Tibor 269
 Gergely Antal 247
 Gergely Pál 662
 Gerold László 337
 Gerő György 166
 Gerő Károly 107
 Gerskovics, Alekszandr 498–500, 724
 Gerstner, Joseph 447
 Gessner, Salomon 184, 188, 475, 480–481, 552, 555
 Ghetti, B. M. Apollonij 382
 Giacomo di Caserta 372
 Gilissen 679–680
 Gion Nándor 338
 Giovanni del Biondo 378
 Giraudoux, Jean 313
 Giuliani, Veronica 382
 Glázer 614
 Glier, Ingeborg 269
 Gobineau, Joseph Arthur 284
 Godwin, Catharina 120
 Goethe, Johann Wolfgang 25, 83, 126, 164, 326, 467, 475, 477, 555, 689, 691, 722
 Goga, Octavian 39
 Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 492, 689
 Goldoni, Carlo 307, 324
 Goldsmith, Oliver 475
 Gombási István 8
 Gombocz Zoltán 589
 Gömöri György 422
 Gömöri Jenő Tamás 338, 496
 Goncsarov, Ivan Alekszandrovics 701
 Gondos Ernő 496
 Góngora y Argote, Luis de 111–112
 Gonzaga, Ferrante 225
 Gosse, Edmund 465
 Goszthonyi Mária 230
 Gottfried von Strassburg 254
 Gottfried, Keler 448
 Goya, Francisco José y Lucientes 296
 Gozdsu Elek 240, 283, 489–490
 Gönci Sándor 495
 Göndör Ferenc 399–401, 416–418
 Gorkij, Maxim 233, 294, 314, 712
 Görgei Artúr 659–661
 Görgey Gábor 396
 Grabmann, Martin 521
 Grabocsay Ferenc 91
 Gracián, Baltasar 111, 311, 432
 Graciotti, Sante 111, 114
 Gragger Róbert 715
 Gramsci, Antonio 691
 Grassalkovich Antal 443, 452–453
 Grassalkovics Erzsébet 93
 Gray, Thomas 465, 475, 477
 Greco, Aulo 521
 Gregorio da Passignano 375
 Gregorius I. Magnus pápa (Nagy Szent Gergely) 4–5
 Greguss Ágost 157–158, 662
 Greguss Zoltán 312
 Greksa Kázmér 370
 Grimmingen, Rolf 260
 Gritti, Lodovico 428
 Groddeck, Georg 164–166, 173
 Grotius, Hugo 627
 Grundmann, Herbert 263
 Grundmann, Karl 255
 Grün, Anastasius 714
 Grünewald, Matthias 169, 171, 173
 Gualberto, Giovanni, Szent 371–380, 382, 384
 Gualberto, Hugo 373, 376
 Gualdo Priorato, Galeazzo 113
 Guarino da Verona 42, 520
 Gueze, Raone 111
 Guido delle Colonne (Guido da Columna) 256
 Guiraut Riquier 517
 Guizot, François 346
 Gulácsy Irén 509
 Gulyás István 361
 Gulyás Pál (költő) 572–573, 579
 Gulyás Pál (bibliográfus) 678
 Gumpłowicz, Ludwig 115
 Guyon Richárd 124
 Günther, Heinrich 373
 Gvadányi József 53, 327, 482, 549
 Gyallay Domokos 509
 Gyaluy Farkas 36–37
 Gyárfás Tihamér 307
 Gyenis Vilmos 67
 Gyepesi János 329
 Gyergyai Albert 277, 279, 282, 288, 469
 Gyömrői Edit 488

Gyöngyösi István 47, 50–58, 312, 369, 430, 549
 Györffy György 648
 Györffy Kálmán 340
 György prépost 693
 György, Szent 257
 György Lajos 35, 40, 437, 696
 Györi Judit 120, 460–461, 463
 Györy Dezső 120, 485, 502–503, 703
 Gyulai Pál 21, 35, 123, 154, 156, 158–159, 171,
 316–317, 323, 326, 333, 385, 389, 395, 447,
 561, 567, 569, 572, 582–583, 641–642
 Gyüre Lajos 238
 Gyürky Erzsébet 90

Hacker Kálmán 431
 Hadrovics László 708
 Haebler, Konrad 674
 Hain Gáspár 429
 Hajas Zsuzsa 702
 Hajdú Dénes 703
 Hajdú Mihály 248
 Hajdú Tibor 129, 399, 402–405, 410, 415, 646
 Hajnal Gábor 715
 Hajnal Márton 708
 Hajnal Mátyás 544
 Hajnóczy Gábor 111, 113
 Halápy Konstantin 186–187
 Halasi Andor 490–491, 600
 Halasi Fischer Ödön 459–460, 462–463
 Halász Gábor 239–240, 338, 487
 Halász Gyula 36
 Haller János 438
 Háló Kovács József 54–55
 Haloinus, Georgius 353
 Hals, Frans 112
 Haman, Johann Georg 163, 165, 173
 Hamsun, Kunt 342
 Hamvas Béla 572–573, 579
 Hanák Péter 114, 117, 698–701
 Hanák Tibor 163, 165
 Hankiss Elemér 336
 Hankiss János 570
 Hannulik János 184, 190
 Haraucourt, Edmond 240
 Hargittay Emil 226
 Harmos Ilona → Kosztolányi Dezsőné Görög
 Ilona
 Harms, Wolfgang 255
 Harsányi István 76, 442
 Hartley, Leslie Poles 466
 Hartmann von Aue (Ouwe) 254, 260–261
 Harvey, Gabriel 471
 Hasenclever, Walter 120
 Hassia, H. de 5

Hatto, A. T. 266
 Hatvani István 52
 Hatvany Bertalan 487
 Hatvany Lajos 107, 414, 581–587, 590–591,
 593–594, 714
 Hatvany Lili 714
 Hauptmann, Gerhart 106, 108, 313–314, 582
 Hausen, Friedrich von 262
 Hauser Arnold 230–231, 537
 Havas László 123, 528
 Händel, Georg Friedrich 112
 Hebbel, Christian Friedrich 568
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 30, 346, 633–
 634
 Hegyi Béla 501–502
 Hegyi György 205
 Heidegger, Martin 350–351
 Heine, Heinrich 18, 30, 334, 714–715
 Héliodórosz 45–46
 Heller Ágnes 633–635, 639
 Heller Bernát 373
 Helmeczy Mihály 447, 478–479
 Heltai Gáspár 58, 133, 236–238
 Heltai Jenő 245, 491, 606
 Helvidius 526
 Hemsterhuis, Franz 67
 Henry of Ghent 198
 Henszlmann Imre 30
 Héra Zoltán 347
 Herceg János 337–338, 342
 Herczeg Ferenc 106, 108, 288, 489, 581
 Herczeg Gyula 289
 Herder, Johann Gottfried 25, 431, 545, 555
 Hermes Trismegistos 522
 Hermogenész 515–516
 Heródes, Idumeai 257, 629
 Herpay Gábor 59, 61
 Herrico, Scipione 383
 Hess András 678
 Hesse, Hermann 458
 Hésziodosz 255
 Hets J. Aurelián 137
 Hevesi András 127
 Hevesi Sándor 107
 Hevesy Iván 485
 Hévízi István 329
 Hidas Antal 343
 Highet, Gilbert 465, 470
 Hillebrandt, Franz Anton 186
 Hindzinger, R. 256
 Hippokratész 201, 527
 Hitler, Adolf 410
 Hobbes, Thomas 469
 Hock János 402, 405, 407, 410, 414–415

- Hodinka Antal 268
 Hoffmann, Ernst Theodor Amadäus 604, 689
 Hoffmannsthal, Hugo von 170–171
 Hogarth, William 466
 Hohendahl, Uwe 219
 Holbach, Paul-Henri Dietrich de 622
 Holberg, Ludvig 211
 Holik Flóris 680–681
 Holl Béla 109, 381
 Holle, Berthold von 257
 Hóman Bálint 245
 Home, Henry 555
 Homérosz 370, 388, 390, 469, 516, 619
 Homonnai Grugeth Antal 428
 Hont Ferenc 315
 Hopp Lajos 438, 724
 Horányi Elek 186–188
 Horányi Sándor 2
 Horatius Flaccus, Quintus 188, 190, 238, 357, 388, 390, 480–481, 548, 553, 555, 557–558, 708
 Hornyánszky Gyula 201
 Horthy Miklós 401–405, 415, 418
 Horvát István 81, 482, 556
 Horvát Márton 653
 Horváth Béla 487
 Horváth Cyrill 381, 672, 679, 681
 Horváth Gergely 183
 Horváth Henrik 460–461, 507
 Horváth Imre 310
 Horváth István 689
 Horváth István, ifj. 315
 Horváth Iván 110, 304, 389, 391, 543
 Horváth János (XVI. sz.) 423–429
 Horváth János 172, 235, 264, 317, 354, 381, 387, 394–396, 431, 480, 490, 544, 561, 566–570, 572–573, 578–580, 631, 637, 639, 671–672, 709, 715–716, 718
 Horváth Károly 191, 212, 356, 388, 394, 467, 478
 Horváth Mária 335
 Horváth Mihály 429
 Horváth Orbán 427
 Horváth Tibor 247
 Hölderlin, Johann Christian Friedrich 19, 120, 377
 Hörk József 182
 Hrapcsenko, Mihail B. 232–233
 Hrenkó Pál 656
 Hubenay Ferenc 615
 Húbert Ildikó 181, 362, 423
 Hudson, W. D. 159
 Hugo, Victor 18, 30, 388–389
 Huizinga, Johan 387, 537, 601
 Hume, David 159, 466, 473, 476
 Hunyadi János 176–177, 237
 Hunyadi Margit 333
 Husserl, Edmund 350–351
 Husz János (Jan Hus) 353
 Huszár Tibor 633
 Huszka Imre 643
 Huszka József 266
 Huszti József 42–43, 199, 512–513, 528
 Huygens, Constantijn 627
 Huysmans, Joris-Karl 240, 600
 Hübner 625
 Hviezdoslav, Pavel (Országh Pál) 359
 Ibsen, Henrik 106, 108, 313, 315, 342, 597, 689
 Ignác, Szent 306
 Ignác Rózsa 248
 Ignotus 107, 115, 507, 587–588, 591–593
 Ignotus Pál 485, 487
 IJsewijn, Jozef 198
 Ikenius, C. 67
 Illei János 138, 149
 Illés Árpád 508
 Illés Béla 343, 499
 Illés Endre 313, 347, 509
 Illés Ilona 495–496
 Illés László (orvos) 672–676, 678, 682
 Illés László 231–234, 342–345, 506, 720–723
 Illésházy István 439
 Illyés András 374
 Illyés Gyula 38, 127, 131, 290–300, 341, 344, 347, 495–496, 507, 571–572, 579, 631, 639–643
 Illyés János Jenő 41
 Imre György 509
 Imre Mária 509
 Imre Mihály 67, 622
 Imre Sándor 36
 Intze István 71
 Isac, Emil 39
 I. István, Szent 189
 István, Szent (első vértanú) 353
 Istvánffy Miklós 46, 370
 Ivanich Pál 174, 692–693
 Iványi Béla 264, 283, 511, 675
 Jablonowska, Konstantyna 240
 Jakab Géza 38
 Jakab, Szent 306
 Jakabfi László 386
 Jakó Zsigmond 500
 Jakobson, Roman 339
 Jancsó Béla 38, 689

- Jankovics József 122, 329
 I. János király 237, 353, 428
 János, Szent (Alamizsnás) 680
 János Zsigmond 353
 Jantsó Ferenc 138, 141–142, 144–145, 148–150
 Janus Pannonius 17, 42–43, 174, 177, 184, 187–188, 192–209, 354, 483, 513, 528, 531
 Janus Secundus 354, 537, 539
 Jármay Pál 86
 Jászai Andor 39
 Jászi Oszkár 398–420, 583, 644–647
 Jauss, Hans-Robert 260
 Jähns, Max 271
 Jegorov, Oleg 232
 Jékely Zoltán 494, 509
 Jékey Aladár 37
 Jelenits István 185, 187, 190
 Jellen Gusztáv 245
 Jenei Ferenc 370
 Jeromos, Szent (Hieronymus, Sophronius Eusebius) 182, 441, 514, 520, 526–530, 532–533
 Jezuitov, A. N. 720–721
 Jodocus Gallus 512–513
 Jorgel, Ágnes 424–425
 Jorgel, Jost (Jörg Czipszer) 424–425
 Johnson, Samuel 389, 464–465, 473–474
 Jókai Mór 31, 36, 59–64, 124–126, 240, 247, 282, 287, 345, 400, 490, 567, 633, 708–710
 Jones, H. W. 464
 Jones, J. D. 466
 Jones, R. F. 470
 Jonson, Ben 471
 Jósika Miklós 37
 Jouvet, Louis 315
 Joyau, Charles-Anatole 372–373
 Jovinianus 526–527
 II. József 217–218, 331, 453
 József Attila 38, 127–130, 133, 290–291, 298–300, 335, 342–345, 347, 364, 483–488, 496, 499, 503–504, 506–507, 570, 572, 575, 702–707, 716
 József Etelka 488
 József Farkas 233, 505–506, 720, 723
 József Jolán 484
 Juhász Ferenc 341, 494, 631
 Juhász Géza 337–342, 570
 Juhász Gyula 230, 342–343, 589, 592, 599–600, 602, 719
 Juhász László 264, 511, 513
 Juhász Máté 138
 Julianus, Flavius Claudius 516
 Julius Caesar 69–70, 634
 Julow Viktor 53, 184
 Jurisich Miklós 306
 Justh Zsigmond 239–240, 283
 Justinianus 648
 Juvenecus, Caius V. A. 441
 Juvenel, Paul, id. 374
 Kabdebó Lóránt 126
 Kabos Ede 586
 Kaczér Vilmos 497
 Kacsó Sándor 34, 38, 509, 685
 Kádár Imre 36–37, 685
 Kaffka Margit 127, 280, 341, 364, 491, 507, 599
 Kafka, Franz 115, 171, 689, 701
 Kahler, Erich 458
 Kaiser, Gert 253–254, 257
 Káldi György 223, 374
 Kállay Miklós 165
 Kálmán Lászlóné 495–496
 Kalmár György 235
 Kálnoky László 42
 Kálvin János → Calvin, Jean
 Kanizsai Pálfi János 649–651, 653, 655
 Kant, Immanuel 22, 154, 690
 Kántor Lajos 127, 688, 690
 Kántorné Engelhardt Anna 615
 Kányádi Sándor 688
 Kapitánffy István 64–66, 648
 Kaprinai István 309
 Karacs Ferenc 63
 Karacs Pál 59
 Karacs Zsigmond 59–60, 64
 Karácsony Benő 509, 685
 Karácsony Sándor 573
 Karácsonyi János 424
 Karádi Éva 229–231
 Karadžić, Vuk 356, 708
 Kardos Albert 361
 Kardos Béla 702, 706
 Kardos László 116, 126, 345, 605–606
 Kardos Pál 710–713
 Kardos Tibor 42, 122–123, 374, 530, 678
 Karikás Frigyes 229, 343
 Karinthy Frigyes 126–127, 165, 242, 245, 247, 341, 507, 587, 597–601, 604–606, 700, 713
 Karłowska-Kamzowa, Alicja 253, 258
 Kármán József 18, 235, 551, 553
 VI. Károly 363
 Károly Róbert király 263, 269
 Károlyi Antal 53
 Károlyi Ferenc 67
 Károlyi Gáspár 627
 Károlyi István 312, 315
 Károlyi Mihály 399, 402–405, 407, 410, 414–417, 419, 644–646, 686

- Kárpáti Aurél 490–491
 Karthausi Névtelen 681
 Kassák Lajos 127, 130, 164, 167–168, 294, 341,
 343–344, 495–496, 501, 505, 507, 720, 723
 Katalin → Sienai Szent Katalin
 Katona Ferenc 107
 Katona István 2
 Katona József 20, 106, 239, 388, 568, 613,
 640–643
 Katona Lajos 677
 Katzenellenbogen, Adolf 256, 271
 Katzianer, Johann 371
 Kaufmann Aurél 429
 Kauffman, C. M. 270
 Kaunitz, Wenzel Anton 442
 Kautsky, Karl 407, 419
 Kayser, Wolfgang 260
 Kazimir Károly 499
 Kazinczy Ferenc 18, 21, 53, 55, 58, 76, 81, 119,
 184–185, 190–191, 210, 220, 235–236,
 317, 331–332, 357–358, 367, 393, 442–
 458, 480–483, 507, 545, 549–550, 560,
 614, 616, 658, 708–710
 Kazinczy Gábor 125, 346
 Kazinczy Iphigenia 444
 Kazinczy László 709
 Kázmér Ernő 337–342
 Kändler, Klaus 232
 Kecskés András 156, 236
 Keiser Jakab 89
 Kékedi Sándor 418
 VIII. Kelemen 527
 Kelemen Lajos 500
 Kelevéz Ágnes 127, 350–353
 Keller Imre 119–120, 308
 Kemény Gábor 127
 Kemény János (XVII. sz.) 56, 58, 131, 441
 Kemény János (XX. sz.) 38, 41, 509, 684–685
 Kemény Simon 239, 587–588
 Kemény Zsigmond 31, 37, 116, 123–124,
 158–159, 239, 249, 287, 362, 567–569,
 572–573
 Kende Zsigmond 371, 378
 Kendéné Palágyi Erzsébet 495–496
 Kendy Miklós 181–182
 Kenéz Győző 182
 Kenosi György 329
 Kenyeres Ágnes 374
 Kenyeres Zoltán 344–345, 374, 700
 Kerekes Ferenc 363
 Kerékgyártó Elemér 398
 Kerényi Ferenc 126, 238–239, 310, 348
 Kerényi Grácia 394
 Kerényi Károly 458
 Kereskényi Ádám 138, 145, 149
 Keresztury Dezső 369, 569, 579
 Keresztury Mária 369
 Kéri Pál 587, 592
 Kerr, Alfred 582, 591
 Kertsó Ciriák 138
 Kéry László 184
 Keserű Bálint 109
 Kessler, E. 185
 Kézy Mózes 443, 454–455
 Kilián István 137–140, 143, 145–150, 152, 225,
 361
 Kininger, Georg Vincenz 443, 445, 447
 Kinizsi Pál 514
 Király Erzsébet 111, 114, 185, 369, 380, 384
 Király György 373–375, 377
 Király István 39, 221, 234, 343, 345, 364–365,
 694, 697, 699–701
 Király László 688
 Király Pál 676
 Kirschner Béla 407
 Kis István 447
 Kis János 443–444, 455–458, 560
 Kisfaludy Károly 75, 239, 316–318, 324–327,
 392, 507, 613, 709
 Kisfaludy Sándor 20, 319–320, 507, 556,
 613–616
 Kis Pintér Imre 127
 Kiss András 500
 Kiss Endre 114
 Kiss Ernő 124, 385
 Kiss Ferenc 221–223, 337, 365, 595, 611, 700
 Kiss Ignác 431
 Kiss István (XVIII. sz.) 380
 Kiss István (XX. sz.) 244–246, 724
 Kiss János 373
 Kiss Jenő 38, 685
 Kiss József 240, 333–334, 460, 489, 589, 599,
 718
 Kiss József (irodalomtörténész) 359, 658
 Kiss Lajos 242, 360
 Kiss Tamás 131
 Klaniczay Tibor 46–47, 50, 111, 113, 134, 137,
 263, 370–372, 383, 430, 468, 519, 521, 529,
 537, 540–542, 544, 722–723
 Klapka György 633
 Klausner, Theodor 520
 Klebelsberg Kunó 245
 Klein Alfred 232
 Klein, Stefan I. 336, 463, 507
 Kleist, Heinrich von 120, 689
 Klemens Jakab 55
 Klíbansky, Raymond 197–198, 204
 Kliegl József 78–79

- Klimpfinger, Paulus 138
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 555, 708
 Klöss, Jakob 183
 Kmetty Dániel 357
 Knáisz, Michael 137
 Kner Imre 229–230
 Kniezsa István 674, 681
 Koble, Balthasar 185–186, 188
 Kochanowski, Jan 422
 Kocziszký Éva 192
 Koczkás Sándor 344
 Koczogh Ákos 170–171
 Kocztur Gizella 464
 Kocsi Csörgő Bálint 363
 Kocsis István 688
 Kodály Zoltán 229–230, 357, 700
 Kodolányi János 38, 706
 Koháry Ferenc 58
 Kohlschmidt, W. 258
 Kókay György 658
 Kolakowski, Leszek 691
 H. Kolba Judit 274
 Kolevszki, Vaszil 234
 Kollányi Boldizsár 592
 Kolosvári Sándor 361
 Kolumbusz Kristóf (Cristoforo Colombo) 78
 Komáromi Csipkés György 363
 Komáromy Alajos 393–394
 Komáromy László 676
 Komját Aladár 506
 Komlós Aladár 156, 167, 169, 341, 343, 486,
 497, 574, 579, 607, 609, 699
 Komlós András 133
 Komlóssy Ferenc 615
 Komlóssy Károly 86
 Komlovski Tibor 374, 535, 544
 Komor András 127
 Komor Ilona 335
 Koncz József 72
 Kondor Lajos 710
 Konrád György 340
 Kónya Judit 710–713
 Kónyi Manó 334
 Korek Valéria 277, 280, 288
 Koricsányi Márk 186–187
 Kornis Gyula 245
 Sz. Koroknay Éva 674
 Korompay H. János 567
 Kós Károly 34, 36, 38–39, 41, 509, 684–685,
 688
 Kosáry Domokos 210
 Kossuth Lajos 31, 64, 73–74, 86, 100, 156, 363,
 418, 564, 616–617, 661, 705
 Kosztolányi Dezső 33, 37, 39, 127, 168, 172,
 221–223, 242, 245, 247, 249, 296–297,
 299, 335–337, 356, 460–463, 490–491,
 497, 507, 563, 565–567, 569–580, 588–
 589, 595–610, 689, 699–700
 Kosztolányi Dezsőné Görög Ilona 596–598, 600,
 603
 Kott, Jan 394
 Kotzebue, August Friedrich 239, 392, 555–556
 Kovachich Márton György 443, 448, 454
 Kovács Ákos 484, 486
 Kovács András 500
 Kovács Béla 138
 Kovács Dezső 37
 Kovács József 126, 406
 Kovács Kálmán 158
 Kovács Kristóf András 243, 349
 Kovács László 38, 40, 509
 V. Kovács Sándor 42, 528
 Kovács Sándor Iván 369, 371, 380, 383–384
 Kovacsóczy Farkas 539
 Kovalovszky Miklós 39, 226–228, 486, 589, 700
 Kováts Ferenc 656–658
 Kováts József 38
 Kozma Dezső 35
 Kozma Lajos 508
 Kozoca Sándor 239–240, 246
 Kőhalmi Béla 400
 Kőhegyi Mihály 359–360
 Köhler, Erich 254, 261
 Kőlcsey Ferenc 21–22, 25–27, 54, 72–87,
 99–105, 157, 159, 236, 317–319, 325–326,
 328, 345–348, 356, 367, 388, 390, 499, 507,
 551, 553, 555, 708–709
 Köntös-Szabó Zoltán 688
 Könyves Tóth Kálmán 705–707
 Könyves Tóth Kálmán, ifj. 706
 Kőpeczi Béla 234, 365–366, 724
 Körner, Theodor 388
 Környei Matild 485
 Kössling, Rainer 188
 Kőszeghy Péter 236–238, 304
 Kőveshegyi András 185
 Krasicki, Ignacy 211–212
 Kratochwill Ede 89, 91–92, 95
 Kratochwill Éva 91
 Kratochwill Gáspár 89, 91–92, 95, 98
 Kratochwill Georgina 88–98
 Kratochwill György 89, 91–92, 95
 Kratochwill János 89, 91
 Kratochwill Lajos 91–92, 95
 Kratochwill Mária 91
 Kratochwill Rudolf 92

- Kratochwill Teréz 89, 91, 95
 Krenner Miklós 36, 41
 Kretschmar Lőrinc 424
 Kretzenbacher, L. 269
 Kristeller, Paul Oskar 195, 197–198
 Kristóf György 35–36, 40
 Krúdy Gyula 126–127, 245–247, 280, 341, 490, 584, 599, 698
 Krusith Ilona 544
 Kuhn, Hugo 256, 258, 271
 Kuiper, G. C. 185
 Kulcsár Endre 431
 Kulcsár Péter 264, 371, 515, 694
 Kulcsár Szabó Ernő 494, 723
 Kun Béla 412–413, 647
 Kun Zsigmond 247
 Kuncz Aladár 33, 35–40, 509, 685, 687–688
 Kunfi Zsigmond 401, 407–408, 410, 412–413, 647
 Kunics Ferenc 308
 Kunigunda apátnő 260
 Kurcz Ágnes 253, 255, 261–263, 269, 273
 Kurt, Betty 272
 Kutyár Félégyházi Ferenc 452

 Laban Ferdinánd 715
 Laborfalvi Róza 62–63
 Laczkó András 131, 242
 Laczkó Géza 37, 245, 587, 589–590, 592–593
 Lafayette, Marie-Joseph Paul 82–83
 Lafayette, Mme de 436
 La Fontaine, Jean de 186
 La fontaine, August Julius 656
 I. Lajos (Nagy Lajos) 267, 274
 XIV. Lajos 468
 Lakatos Éva 495–497
 Lakatos Imre 685
 Lakatos Péter Pál 702
 Lám (Ambrosius) Sebestyén 182–183
 Lambeck, Peter 43
 Lamettrie, Julien Offray de 190
 Landini, Giovanni Battista 376
 Lang, Barbara 92
 Láng Gusztáv 688–689
 Láng József 410
 Lang Lénárt 424–425
 Langhoffer Pál 702
 Lansdowne 471
 Lányi Hedda 596–599, 601, 611
 Lascanus, Thomas 428
 Lask, Emil 231, 350
 Laskai János 46
 Lasker–Schüler, Else 170
 Laski Jeromos 425–426

 Lassoeki Miklós 176
 I. László, Szent 186, 188–189, 253–275
 V. László 176–177, 180
 László Gyula 253, 266–270, 274
 Lászlóffy Aladár 687–688
 Latomus, Jakob 353
 Lator László 168
 Laufer, L. 468
 Lavardin, Hildebert de 196, 198
 Lavoisier, Antoine Laurent 629
 Lavotta János 550
 Laxness, Halldór 294
 Lázár János 190
 Lázár Jenő 400, 403, 405
 Lázár Mária 131
 Lázs Sándor 671
 Leach, M. 269
 Le Bossu, René 472
 Legner, Anton 257
 Lehr Albert 589
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 630
 Lejeune, Rita 255–256
 Lemaître, Jules 489
 Lenau, Nikolaus 713–715
 Lencsés György 133
 Lendvayné Hivatal Anikó 615
 Lengyel András 247, 359–360, 487–488
 Lengyel Balázs 130–131
 Lengyel Dénes 242–243
 Lengyel Géza 587
 Lengyel Imre 67, 71, 442–443
 Lengyel József 493–494, 506
 Lengyel Menyhért 106–107, 460, 507, 586–588
 Lengyel Péter 340
 Lenin, Vlagyimir Iljics (Uljanov) 244, 398, 403–404, 407, 411, 418, 636–637
 Leonardo da Vinci 284
 Lesage, Alain René 211
 Lesenprund 650–651, 653–654
 Lessen, Curt von 312
 Lesser, Friedrich Christian 623, 629
 Lessing, Gotthold Ephraim 386, 388
 Lesznai Anna 230, 402, 587, 590
 Letraz, Jean de 313
 Levárdy Ferenc 265, 671–675, 677–678, 681–683
 Lichońska, Irmína 513
 Lichtenstein Vencel 95
 Ligeti Ernő 34–37, 39–40, 120, 509, 685–686, 688
 Linder Béla 407, 414
 Linné, Karl 362
 Lipatov, Alekszandr Vladimirovics 211
 Lippai János 58

- Lippai Miklós 143, 152
 Lippi, Aurelio Brandolini 530
 Lippi, Filippino 373
 Lipps, Theodor 166
 Lipták Gábor 616, 618
 Lischerong Gáspár 185, 189
 Lisznyai Kálmán 160
 Litván György 398, 402
 Livius, Titus 224
 Loboczky Mátyás 425–426
 Lobwasser, Ambrosius 109
 Locke, John 466, 469
 Lodge, Thomas 471
 Lomidze, Georgij Joszifovics 233
 Longhi, Roberto 112
 Lónyay Gábor 443, 448–452
 Lónyay Zsuzsanna 11
 Loomis, Laura Hibbard 255, 271–272
 Loomis, Roger Sherman 255, 271–272
 Losontzi István 235
 Lovas Elemér 679
 Lovassy László 617
 Lovászy Márton 414
 Lowth, Robert 555
 Loyolai Szent Ignác 113, 225
 Lőkös István 356–358, 710
 Lőrinczy Attila 242
 Lőrinczy Huba 117, 231, 276, 289, 701
 Lucchesi, Emiliano 377
 Lucretius, Titus Carus 520, 528
 Ludányi Mária 48, 50
 Ludassy Mária 432, 639
 Lukač, Emil Boleslav 359
 Lukács György 21, 107, 116–117, 229–230, 285, 344, 364, 406–407, 418, 503, 568, 573–575, 579, 581–583, 587, 631–632, 691, 700
 Lukács Mór 473
 Lukácsy Sándor 82, 158, 367, 394, 637, 723
 Luksich Pál 265
 Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics 699
 Lupin, Christina von 269
 Luther Márton (Martin Luther) 6, 442, 527, 619
 Lück, Georg 345

 Mach, Ernst 115–117, 163, 231, 701
 Mácha, Karel Hynek 714
 Machiavelli, Niccolò 123, 554
 P. Macht Ilona 127
 Macrobius, Theodosius Ambrosius 194–195, 198–203, 205, 516, 518, 524, 527
 Madách Imre 36, 116, 140, 244, 315, 346, 507, 567, 691, 708

 Madácsy László 359–360
 Madácsy Piroska 360
 Madarassi Ferenc 444
 Madarász Flóris 553
 Máday István 636
 Maderno, Stefano 380
 Mádi Szabó Gábor 312
 Mádl Antal 120, 713–715
 Madzsar József 486, 645
 Maeterlinck, Maurice 604
 Maglierini, Meri 377
 Magoss Olga 361
 Magyar Balázs 514
 Magyari Ágh Jakab 650
 Magyari István 181
 Magyari Zoltánné Techert Margit 195
 Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics 126
 Majláth János 316
 Major Nándor 337–338
 Major Róbert 508
 Majtényi Mihály 337–342
 Makkai László 111, 113
 Makkai Sándor 33, 35, 37–41, 509, 684–685, 688
 Maksay Albert 38
 Maksay Ferenc 48–49
 Malebranche, Nicolas de 630
 Malherbe, François de 467
 Málly Ferenc 373–374
 Malraux, André 689
 Mályusz Elemér 65, 262, 273
 Mann, Thomas 108, 120, 350, 458–463, 689, 713
 Mannheim Károly 230
 Mannsberger-Mosonyi Jakab 333
 Márai Sándor 127, 313
 Marbode d'Angers 65
 Marcel, Gabriel 691
 Marcel, Raymond 512
 Marcellus 679
 Marcucci, Francesco Antonio 519
 Margalits Ede 708
 Margit, Szent → Árpádházi Szent Margit
 Margócsy István 545, 560
 Márer György 485
 Mária Lujza 454–455
 Mária Terézia 186, 215, 217–219, 442, 453–454
 Marino, Giambattista 111, 378
 Mariosa, Jacobus 188–189
 Maritain, Jacques 685
 Marivaux, Pierre Carlet de Chamblain de 211, 475
 Markov, Dmitrij 234
 Markovits Györgyi 129, 400

- Márkus György 432
 Marlowe, Christopher 326
 Marosi Ernő 272–273
 Marosi Ildikó 684–685
 Marosi Péter 684, 688
 Maróthi György 67, 71
 Martin, Joseph 511, 515–518
 Martinek, Jan 353
 Martinkó András 394, 499, 544, 715
 Martinkova, Dana 353
 Martinovics Ignác 332, 447
 Martonfalvi György 13–14
 Marullus, Michael 354, 537, 542
 Marx, Karl 234, 398, 402, 406–407, 409, 411, 418–419, 691
 Marzio, Galeotto 513–514, 516–531
 Masaryk, Thomas Garrigue 646, 702
 Masen, Jacob 138, 306
 Máté kanonok 424
 Máté Jakab 122
 Máthé Elek 522
 Mátrai László 114, 622, 700–701
 Matthew, Arnold 472
 Matthiesson, Friedrich von 475, 480–481
 Mattioli, Isabella 377
 Matusik István 486
 Matuska Szilveszter 120
 Mátyás főherceg 225, 422
 Mátyás király 122–123, 177, 179, 511–519, 521, 523–532
 Mauer, Friedrich 272
 Maugham, Somerset 106
 Maupassant, Guy de 489–490
 Mauriac, François 685, 689
 Mayer, Hans-Otto 459
 Mazzoni, Iacopo 113
 Mécs László 509
 Medgyesi Pál 1–16, 224
 Medici, Lorenzo 284
 Mednyánszky László 240
 Mednyánszky Margit 240
 Megyer Szabolcs 242–243
 Megyeri Károly 615
 Mela, Bartolomeo della 525
 Melanchthon, Philipp 6, 353, 527
 Melczer Tibor 353, 383
 Melius Juhász Péter 58, 363
 Méliusz József 687–690
 Meltzer Gergely 353
 Menandrosz 149
 Mendelssohn, Moses 555
 Mercati, Angelo 521
 Mercati, Giovanni 513–514
 Merényi Oszkár 366–367, 478–483
 Mester Miklós 705
 Mészáros Ignác 312
 Mészáros Lázár 633
 Mészöly Dezső 393
 Mészöly Miklós 340, 493
 Metastasio, Pietro 185, 188–191, 307, 355
 Methodios püspök 517
 Meyer, Conrad Ferdinand 284
 Mezei Márta 355
 Mezey László 66, 363, 439, 647–648, 675, 680
 Michael de Hungaria 445
 Michelangelo Buonarroti 110
 Michelozzo, Bartolommeo di 377
 Mickiewicz, Adam 714
 Micyllus, Jakob 353
 Migne, Jean-Paul 526
 Mihalik József 360
 Mihalóczy György 188
 Mihály Bálint 372
 Mihály László 38
 Mihályi Ödön 503
 Mikes Kelemen 430, 438, 581–582
 Miklós, Szent (myrai) 143, 152
 V. Miklós pápa 42
 Miklós Andor 245
 Miklós Ferenc 430
 Miklós Jenő 587, 590
 Miklós Pál 196, 199, 201
 Miklósi Ambrus 138, 147–150
 Mikó Krisztina 127
 Mikosz, Czesław 211
 I. Miksa 259
 Mikszáth Kálmán 90, 241, 287–288, 364, 490, 507, 599, 605, 694–697
 Miller, Johann Martin 475
 Miller, Nikolaus 259
 Millius 67
 Milton, John 111, 388, 470, 472, 555, 656–657
 Minulescu, Ion 39
 Mioni, Teodoro 114
 Miskolczy Csulyak Gáspár 622
 Miskolczy Zsigmond 147
 Mitterpacher Lajos 189
 Mohamed 257
 Mohr W. 258
 Molière 108, 147–148, 305, 313, 325, 555
 Molitor (Mölnér, Müller, Molnár) György 426
 Mollay Károly 259
 Molnár Antal 508
 Molnár Ferenc 106, 108, 460
 Molnár Gusztáv 244, 690
 Molnár János 190
 Molnár József 674, 676
 Molnár Tibor 485

- Molter Károly 36–37, 41, 509, 685
 Mombert, Alfred 170
 Monay Ferenc 137, 139
 Mondjuk J. → Hatvany Bertalan
 Monecke, W. 257
 Montesquieu, Charles de Sécondat de 211–212, 216
 Monteverdi, Claudio 112
 Moor Elemér 264
 Móra Ferenc 129, 242–243, 246–247, 359–360
 Móra István 242–243
 Móra Márton 243
 Moravcsik Gyula 269
 Morei 190
 Moreto y Cabaña, Augustin 395
 Móricz Miklós 120
 Móricz Pál 361
 Móricz Zsigmond 37–38, 40, 106–108, 126–127, 241–243, 245, 247, 294–295, 312, 349, 360–361, 364, 484, 507, 565, 570–575, 578–580, 582, 587–588, 598–599, 703, 711
 Morris, William 231
 Mester Mihály 89
 Mozart, Wolfgang Amadeus 396
 Mózes Attila 340
 Mózer István 333
 Mucsi Ferenc 699, 701
 Muir, Edwin 475
 Munkácsy Mihály 240
 Muratori, Lodovico Antonio 190
 Murphy, James J. 5
 Mušicki, Lukijan 356, 708
 Musil, Robert 115–116, 701
 Musnai Boldizsár 441
 Musschenbroek 67
 Mussolini, Benito 417
 Mutius, Bernardus 512
 Mühlenbach Tamás 428
 Mügel, Heinrich 264–265
 Müller, Georg 461
 Münstedt, Gustav 97
 Münster Georgina 89
 Münster György 89

 Nacsády József 124
 Nádas Péter 340
 Nádasdy Ferenc 186–187
 Nádasdy Tamás 95
 Nagy Balogh János 294
 Nagy Barna 540
 Nagy Gáspár 649
 Nagy Géza 266
 Nagy Ignác 327, 497–498
 Nagy István 688

 Nagy Iván 138
 Nagy Jenő 500
 Nagy László (költő) 341
 Nagy László (történész) 111, 113
 Nagy Miklós 116, 124, 250, 715
 Nagy Lajos 37, 341, 343, 710–713
 Nagy Péter 106–108, 127, 345
 Nagy Sándor (makedón király) 522
 Nagy Sándor 36, 39, 71
 Nagy Zoltán 507, 519, 587
 Nagylucsei Orbán 513–514
 Nagyszombati Márton 353
 Naláczy József 658
 I. Napóleon 190, 403–404, 454–455
 Nardo di Cione → Orcagna
 Nash, Thomas 471
 Naumann, Manfred 721
 Needham, H. A. 464
 Negro, Pescennio Francesco 513–514, 519
 Négyesy László 235, 369–370
 Nelli, René 517
 Nemeskéri Erika 124–126
 Nemes-Nágel Lajos 496
 Nemes Nagy Ágnes 201, 493
 Nemesnépi Dániel 649
 Németh Andor 39, 164, 398, 414, 418–419, 494
 Németh Antal 88
 Németh G. Béla 118, 127, 153, 158–160, 196–197, 282, 345, 561, 563, 575–580
 Németh István 338
 Németh Lajos 700
 Németh László 38, 40, 116, 236, 288, 313, 347, 353, 570–573, 576, 578–580, 595, 631, 700
 Németh S. Katalin 122, 497
 Némethy Lajos 675, 680
 Némethi Péter 441
 Némethi Zsigmond 441
 Nepomuk János 89
 Neubauer Pál 120
 Neumann, Erich 459
 Neumarkt, Johannes von 265
 Newton, Isaac 113, 622–623, 626–628, 630
 Nexö, Martin Andersen 294
 Niccolò di Tomaso 268
 Nicholas of Cusa 198
 Nieuwentyt, Bernard 623, 627–629
 Nietzsche, Friedrich 701
 Nivildus Aphronius → Cordara, Giulio Cesare
 Nonis, Piero G. 190
 Novák Zoltán 229–230
 Novati, Francesco 520

 Nyári Pál 125
 Nyíri Kristóf 114–117, 701

Nyíró József 509, 685

Nyíró Lajos 722

Obradovlě, Dositej 708

Oehenschläger, Adam Gottlob 170

Ohnet, George 489

Okál, Miloslavs 353–354

Oláh Ferenc 36

Olosz Lajos 37, 509, 686

Olt Károly 705

Oltványi Ambrus 59

O'Neill, Eugene Gladstone 108

Orbán Balázs 247, 500

Orcagna 378

Orczy Lőrinc 53, 214, 217, 628

Ormós Zsigmond 78, 333

Orosz László 235–236, 486

Oroszy Georgina → Kratochwill Georgina

Oroszy István 649

Osskó Péter 91

Osskó Péterné 93, 97

Osterwald, Jean Frédéric 67, 71

Osvát Ernő 230, 585–589

Oszóczki Kálmán 500

Osztrovskij, Nyikolaj Alekszejevics 313

Ott, Norbert H. 253, 255–256, 265

Ottlik Géza 127

II. Ottokár 257

Ovidius Naso, Publius 50, 225, 238, 260, 353,
539, 560

Őri G. György 675

Örkény István 486

Öry Miklós 223, 225–226

Paál Árpád 685

Paál Máté 418

Paatz, Elisabeth 377

Paatz, Walther 377

Pach Zsigmond Pál 111, 113

Paget János 617–618

Pagnoni, Maria Rita 520

Paintner Mihály 308

Pajorin Klára 123, 511

Pál főesperes 174

Pál, Szent 11, 144, 520

Pál József 114

Palaeologus, Jacobus 724

Palasovszky Ödön 501

Palatics György 539–540

Pálffy József 329

Pálffy János 90

Pálffy Károly 444

Pálffy Miklós 421

Pallay Anna 64

Páskándi Géza 688

Paskó Kristóf 58

Pasteiner István 245

Pásztor Árpád 88

Pásztor Edith 374

M. Pásztor József 487

Pásztor Lajos 378, 380

Patachich Ádám 185–189

Pataky Dénes 447

Pathai István 649–655

Patze, Hans 263

Patzner, Franz 98

Paul, Jean 22

Paulay Ede 396

Pável Ágoston 708

Pázmándi Horvát Endre 616

Pázmándy Dénes, id. 616

Pázmány Péter 7–8, 11, 113–114, 223–226,
374, 381–383, 430, 507, 651

Péczei József 52–55, 58

Pekár Gyula 360

Pelisson, P. 67

Pensel, Franzjosef 259

Pereira, Benito (Pererius) 437

Perényi József 268

Palma Ferenc Károly 189

Pálmai Magda 495–496

Pálóczi Horváth Ádám 58, 236, 442, 483, 616,
656–658

Palóczi Horváth László 72, 453

Palothai Ferenc 651–652

Paluscsák Pál 373

Pándi Pál 20, 345, 430, 639

Panek Zoltán 688–690

Panemo Cisseo → Cordara

Panofsky, Erwin 195, 202, 256

Panzer, Friedrich 270

Pap Benedek 539

Pap Endre 99

Pap József 338

Pap Károly 131, 245, 493

Pap Péter 329

Pápai Páriz Ferenc 43

Paparelli, Gioacchino 122–123, 528

Pápay Sámuel 235, 444, 458

Papp Dániel 340

Papp Ignác 235

Paratore, Ettore 111–112

Parler, Peter 253

Pascal, Blaise 112

Pergő Celesztin 615

Perkátai László 246

Perkins, William 4, 6–7, 9, 11–12, 14, 16
 Perlaky Judit 480
 Perrault, Charles 470
 Petelei István 37, 489–490
 Péter László 129, 242–243, 484, 486, 488
 Peterdi István 167, 507
 Péterffy Ida 248, 656
 Péterfi Sándor 23, 29
 Péterfy Jenő 284, 563–565
 Pétery Károly 247
 Pethő Miklós 693–694
 Petki János 48–50
 Petőfi Sándor 18; 29–31, 34, 36, 124–125, 127, 133, 151, 238, 245, 247, 283, 288, 291, 293, 300, 341, 344–347, 358–360, 364, 393, 411, 478, 497–500, 506–507, 561–565, 567, 569–571, 574–576, 579, 581, 584, 615, 631–639, 662, 699, 705, 714–715, 718, 724
 Petrarca, Francesco 394, 541
 Petrányi Ilona 508
 Petri Lajos 508
 Petrovay József 79–80
 Petrović, Veljko 340
 Peyre, Henri 467
 Pezold, Elise 97
 Phaëdrus 619
 Pheidiasz 473
 Picasso, Pablo 170
 Pichl, Wenceslaus 185
 Pico della Mirandola, Giovanni 198, 690
 Pilinszky János 298, 300
 Pindaros 236, 708
 Pintér István 444, 457
 Pintér Jenő 360, 568
 Pintér Kálmán 317
 Pinthus, Kurt 120
 Pirandello, Luigi 108, 313–315
 Pírhala Márton 429
 Pickering, Frederick P. 265
 Pirnát Antal 429, 523, 529
 Piromalli, Antonio 187
 Pisanello 271
 Fischel, Joseph 120
 Piso, Jacobus 353
 II. Pius 177
 V. Pius 373
 Planche, Gustave 156
 Platón 196, 202–203, 350–352, 511–514, 516–517, 520, 522, 524, 629
 Plinius Secundus Maior, Caius 625
 Plotinosz 194–195, 202
 Plutarkhosz 224, 516, 522
 Podacatáro, Filippo 513

Poe, Edgar Allan 604, 689
 Pogány József 86
 Pók Lajos 164
 Polányi Károly 404–405
 Polier, Georges 70
 Polirer László 424
 Poliziano, Angelo 192
 Pomogáts Béla 33, 41, 127, 342, 492–494, 503, 590, 692
 Pomponio Leto 123
 Pontano, Giovanni 192, 197, 512, 525
 Poór János 244
 Pope, Alexander 159, 464–466, 469–470, 472–474, 477, 555
 Popović, Jovan Sterija 723
 Pór Péter 239–240
 Potogallo, Jacopo di 521
 Pósa Lajos 695
 Poszler György 281, 284–285
 Potter, Stephen 171
 Pussin, Nicolas 184
 Pölöskei Ferenc 699
 Prágai Jeromos 353
 Pray György 185, 188–190
 Prévost, Antoine-François abbé 211
 Prodikosz 255
 Prónay János 73
 Prónay Sándor 482
 Prudentius, Aurelius P. Clemens 257
 Protáz 177
 Pserer Franciska 89
 Ptolemaiosz 524
 Puccinelli, Ottavio 308
 Puccini, Giacomo 227
 Pukánszky Kádár Jolán 239, 316
 Pulszky Ferenc 78, 333
 Puskin, Alekszandr Szergejevics 477, 715
 Puttenham, George 471
 Pünkösti Andor 312–315
 Pyrker János László 714

Quevedo de Villegas 111
 Quintilianus, Marcus Fabius 537

Rába György 163, 165, 173, 566, 579, 588, 600
 Racine, Jean de 108, 112
 Rác Győző 690
 Radetti, Giorgio 520, 528
 Radloff, Vaszilij Vasziljevics 267
 Radnai Rezső 190
 Radnóti Miklós 335, 341, 343, 507, 719, 723
 Radó György 724
 Radocsay Dénes 266
 Rados K. Béla 702, 705

- Radziwiłł, Krzysztof 422
 Radziwiłł, Sierotka 422
 Raffaello (Raffaello di Giovanni Santi) 184
 Raffo, Anton Maria 111, 113
 Raith Tivadar 495–496
 Rájns József 217, 235–236, 549
 II. Rákóczi Ferenc 347, 361, 363, 365–366, 482, 724
 I. Rákóczi György 2, 8–9, 123, 363
 II. Rákóczi György 2
 Rákóczi Zsigmond 64
 Rákóczy János 63–64
 Rákosi Jenő 584
 Rákosi Sándor 129
 Rákosi Viktor 696
 Ramler, K. W. 550, 553
 Randall, Lilian M. C. 256
 Rapaics Raymund 424
 Rapaport Samu 488
 Rapin, Nicolas 472
 Ráskay Lea 671–672, 676–682
 Ráth György 519
 Ráth Károly 176
 Ratzky Rita 500
 Ravasz László 2, 40
 Ray John 470
 Rayka László 45–46
 Rebro, Karlo 529
 Recanati 515
 Rechberg Károly 443, 453–454
 Rédei József 400
 Reder Adolf 90–91
 Réger Béla 288
 Reichard Piroska 587
 Reichard, Walter A. 459
 Reinitz Béla 582
 Reisinger János 492, 568, 579
 Rejtő István 90, 129, 694–697
 Rembaldo, Giovanni Antonio 511
 Rembrandt, Harmens van Rijn 112
 Reményik Sándor 35, 37, 40–41, 506, 509, 685
 Renan, Ernest 285–286
 Révai József 229, 232, 344, 364, 407, 574
 Révai Miklós 81, 190, 235–236, 309–311, 429, 431, 433, 545, 549
 Révész Béla 37, 582
 Révész Géza 230
 Reviczky Gyula 240, 247, 283, 286, 696
 Réway Ferenc 424
 Rexa Dezső 455
 Reymont, Władisław Stanisław 294
 Réz Pál 242, 337, 460–461, 463, 565
 Rhédey Farkas 444, 457
 Rhédey Farkasné Teleki Kata 444, 457
 Richardson, Samuel 211, 465–466, 471, 474–477
 Ricklef, Jürgen 265
 Riedel, Fr. X. 556
 Riedl Frigyes 277, 279, 385, 389, 430, 433, 561–566, 568, 573–574, 576, 578–580
 Rilke, Rainer Maria 117
 Rimay János 113, 304, 370, 536, 538
 Rimbaud, Jean-Arthur 601
 Ritoók Emma 230
 Ritoók Zsigmond 678
 Ritoókné Szalay Ágnes 439
 Rivera, Diego 294
 Robespierre, Maximilien de 403, 639
 Robogó Máté → Gábor Andor
 Robotos Imre 684, 686–688
 Rodenbach, Georges 277
 Rogerius 188
 Rogers, Pat 465, 467
 Roheim Géza 326
 Rohonyi Vilmos 705
 Rollin, Charles 623, 625, 629–630
 Rómer Flóris 176
 Romualdus, Szent 373, 380
 M. Róna Judit 483–488
 Rónai Zoltán 415
 Rónay György 279–280, 283, 288, 431, 436, 501–502
 Rónay László 127, 699
 Ronsard, Pierre de 544
 Rosenfeld, Hans Friedrich 259
 Rosenschön Friderika 89–91, 95, 98
 Rosenschön János 89
 Rosselino, Antonio 521
 Rosetti, Dante Gabriel 564
 Rossone, Andrea 378
 Roth, Dorothea 5
 Rott, Johann Jakob 442–445
 Rousseau, Jean-Jacques 51, 214, 475, 477, 547–548, 555, 722
 Rousset, Jean 112
 Rózsa György 43, 113, 374, 446–447
 Rózsahegyi Kálmán 108
 Rozsonдай Marianne 674
 Rössner, Manfred 313
 Rubens, Peter Paul 112
 Rubigallus, Paulus 353–354
 Rubinyi Mózes 333, 695
 II. Rudolf 225
 Ruh, Kurt 254, 259
 Rummy Károly György 239, 443, 454
 Rupp Kornél 437
 Ruskin, John 231
 Ruttkay-Rothauser Miksa 287

- Ruzicska Pál 111, 114
 Rymer, Thomas 471–472
 Rymsza, Andrzej 422
- Sabellico, Marcantonio 513
 Sabino, A. 513
 Sadoveanu, Mihail 294
 Sáfáry László 503
 Sáfrán Györgyi 335
 Sághy Ferenc 545, 560
 Sághy Sándor 545
 Saint-Evremond, Charles de Saint-Denis 471–472
 Sajkowski, Alojzy 422
 Salamon Ernő 688
 Salamon Ferenc 158, 567, 631
 Šalda, František Xaver 503
 Sallai Imre 686
 Salutati, Coluccio 520, 525
 Salyámosy Miklós 336, 463
 Sándor (ágyúöntő) (Alexander Bombardarius) 426
 Sándor István 44–45, 47, 50, 357, 431, 709
 Sándor László 485, 502–503
 Sándor Lipót (főherceg) 357
 Sándor Móríc 483
 Sándor Pál 129
 Sannazaro, Jacopo 190, 192
 Sanoki Gergely 122–123, 513, 528
 Santi, Bruno 377
 Sarbiewski, Maciej Kazimierz 357
 Sardou, Victorien 106
 Sárközi György 245
 Sárközi Péter 111, 114, 191
 Sárváry Pál 56
 Saskói Zoltán 586
 Sassetta (Stefano di Giovanni) 373
 Sauer Kajetán 332
 Savioli, A. 376–378
 Sax, Fritz 525
 Schade, Herbert 269
 Schaefer, Hans Heinrich 525
 Schäfer-Maulbertsch, Rose Beate 255
 Schedel Ferenc → Toldy Ferenc
 Schedler, M. 195, 200
 Scheiber Ottó 333
 Scheiber Sándor 333, 485, 592
 Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 22
 Scherer, Joseph von 442–443
 Schikaneder, Emanuel 355
 Schillemeit, Jost 171
 Schiller, Friedrich 22, 184, 392–393, 475, 477, 555, 691
 Schilling, B. N. 465
- Scheffer, Heinz 191
 Schlegel, August Wilhelm 22, 170, 386, 388, 390–391, 393, 561, 663–665, 667–668
 Schlegel, Friedrich 386
 Schmid, Wolfgang 520
 Schmitt, Nicolaus 519
 Schneckenburger, Max 120
 Schwietering, Julius 256
 Schnur, Harry C. 188
 Schorske, Carl E. 114
 Schönherr Gyula 531
 Schöpflin Aladár 37, 40, 88, 241–242, 489–490, 507, 509, 585, 587, 593, 601, 712
 Schöppingk Sofie 94
 Schreiner, Klaus 262
 Schunke, Ilse 674
 Schütz Antal 525
 Schwandtner, Johann Georg 188
 Schweitzer Pál 458, 463
 Schwietering, Julius 255, 272
 Sciacca, Michele Federico 520
 Scott, Elledge 471
 Scribe, Eugène 106
 Scultens 67
 Sebastianovich, Franciscus 186
 Sebesi Ernő 120
 Sebestyén Kálmán 500
 Sebestyén Sándor 702–707
 Seibert, J. 271
 Semjén Gyula 315
 Semsey András 444, 457
 Seneca, Lucius Annaeus 528
 Sente Ferenc 457
 Sente Imre 444
 Sennyei Vera 312
 Seralbus Erimanticus → Hannulik János
 Serédi Gáspár 424
 Seres V. József 498
 Sevcenko, Tarasz 503
 Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper 159, 466
 Shakelton, Francis 470
 Shakespeare, William 20, 112, 126, 163, 238, 313, 314–315, 327, 352, 385–397, 468, 471–472, 508, 539, 555, 561, 662–667
 Shaw, George Bernard 108, 313
 Shelley, Percy Bysshe 18, 30, 714
 Sidney, Philip 469, 471, 473
 Sienai Szent Katalin 381
 Sík Sándor 7, 223–224, 315, 509
 Simai Ödön 431
 Simándy Pál 40
 Simén Domokos 329
 Simon Györgyi 674
 Simon István 341

- Simon Zoltán 360–361
 Simonyi Zsigmond 655
 Sincal, Gheorge 500
 Sinkó Ervin 230, 244, 337–338, 503, 506
 Sipos Gábor 500
 Sipos Pál 362, 455
 Siqueiros 294
 IV. Sixtus 519
 V. Sixtus 373
 Skaricza Máté 247
 Sladkovič, Andrej 714
 Ślaski, Jan 111, 114
 Smollett, Tobias George 466
 Smrek, Ján 359
 Snell, Bruno 255
 Soarez (Cyprianus Soarius) 12
 Soergel, Albert 170
 Solohov, Mihail 294
 Solt Andor 239, 385, 387–388
 Soltész Zoltánné 678
 Somlyó Zoltán 507, 597, 599
 Sommervogel, Carlos 307–308
 W. Somogyi Ágnes 127
 Somogyi Gedeon 235–236
 Somogyi János 444
 Soós Albert 182
 Soós Györgyné Berzeviczy Erzsébet 183
 Soós Péter 183
 Sóvári Soós Kristóf 181–183, 423, 428–429
 Sóni Pál 688
 Sötér István 20, 123, 127, 242, 346–347, 501–502, 574–575, 578–580, 595, 631, 698, 711
 Sövényházi Márta 679
 Spencer, Herbert 115
 Spengler, Oswald 387
 Spenser, Edmund 387, 395, 470–471
 Spira György 635, 637, 659
 Spiró György 340
 Spitz A. René 229
 Spitzer Leó 336
 Spotorno, P. 376–378, 380
 Sprat, Thomas 464, 471–472
 Squarotti, Giorgio Bárberi 111–112
 Stackmann, Karl 260
 Stadler, Ernst 172
 Staehelin, Ernst 67–68
 Stammmler, Wolfgang 271–272
 Staud Géza 108, 185, 239, 312, 314–315, 372, 396
 Staël, Mme 467
 Stefano da Zevio (Stefano di Giovanni da Verona) 378
 Steinbeck, John 294
 Stejskal, K. 260, 269, 274
 Stendhal (Henri Beyle) 239
 Stephani Elza 230
 Sterne, Lawrence 466, 471, 473, 475, 477, 558
 Stettner György 394
 Stiennon, Jacques 255–256
 Stigel, Johann 353
 Stock, Brian 203
 Stoll Béla 47, 50, 109–110, 129, 329, 484–487, 620–621
 Stramm, August 172
 Strassburg, Gottfried von 258, 260
 Strindberg, August 231, 313, 597
 Stróbl Alajos 563
 Stromer, Ulman 678
 Stummvoll, Josef 98
 Štúr, Ľudovít 359
 Suchenwirt, Peter 257
 Sue, Eugène 30
 Sugár Erzsébet 119–120
 Sulzer, Johann Georg 545–555, 557–560
 Sulyok Mária 312
 Summonte, Pietro 513
 Surgant, Johann Ulrich 5
 Sütő András 123, 688, 690–691
 Svatzik János 89–90
 Svatzik Mária (Reder Adolfné) 90
 Svatzik Friderika Mária-Aloizia 90
 Swift, Johathan 465, 469–470, 472, 554
 Swoboda, Karl M. 272
 Sylvester János 133, 235
 Syriacus Acrotophorius → Patachich Ádám
 Szabadi Judit 700
 Szabédi László 235
 Szabó András 444
 Szabó Árpád 517
 Szabó Bertalan 706
 Szabó Botond 362–363
 Szabó Dénes 678
 Szabó Dezső 38, 222, 341, 698, 702–703, 707
 Szabó Ervin 230, 413–414
 Szabó Flóris 373
 Szabó Géza 305, 539
 B. Szabó György 337, 339
 Szabó Gyula 127
 Szabó István 614
 Szabó János 68, 70
 Szabó J. Dániel 148, 151
 Szabó Károly 182
 Szabó Konrád 141
 Szabó Lőrinc 38, 126, 245, 299, 717–718
 Szabó Márton 61–62, 64
 Szabó Mártonné Szenczy Johanna 61
 Szabó Miklós 702

- Szabó Sándor Géza 360–361, 363
 Szabolcsi Bence 508, 717
 Szabolcsi Miklós 127, 130, 132–133, 221, 232,
 342–345, 486, 497, 703–704, 722–723
 Szádeczky Lajos 619–620
 Szakasits Antal 703
 Szalai Imre 496
 Szalatnai Rezső 240
 Szalay József 360
 Szalay László 99, 104, 155–156
 Szalézi Szent Ferenc 189, 502
 Szállási Árpád 485
 Szántó György 36, 38, 119–121, 686
 Szántó Judit 486, 506
 Szántóné Kaszab Ilona 508
 Szapolyay István 429
 Szapolyay Istvánné 429
 Szapolyai János → János király
 Száraz György 398
 Szarka Géza 715
 Szarvas Gábor 655
 Szász Béla 703, 705–706
 Szász János 688
 Szász József 361
 Szász Károly (1798–1853) 124
 Szász Károly (1829–1905) 662–670
 Szász Károly (1865–1950) 40
 Szász Zoltán 703
 Szathmári István 109, 700
 Szathmári Paksi Pál 71
 Szathmári Sándor 127, 702
 Szathmári Sándor 127, 702
 Szauder József 67, 99–101, 104, 184–185, 191,
 210, 212, 216–217, 311, 345, 347–348,
 354, 356–358, 394, 396, 429–431, 433,
 507, 545, 551–552, 554–555, 621, 623, 630
 Szauder Mária 99, 187
 Szávai Géza 684, 686–688
 Szczucki, Lech 724
 Szebeni Szaniszló (Stanislaus Cibiniensis) 425
 Széchényi Ferenc 443, 453–454
 Széchényi István 31, 39, 82, 84, 93, 95, 124,
 321, 323, 328, 347, 363, 483, 613, 616–618,
 659
 Széchy Károly 372–373, 375
 Szeder Fábán 239
 Szedő Dénes 541
 Szegedi Gergely 539–540
 Szegedi Kis István 70, 247, 439
 Szegedy-Maszák Mihály 127, 386, 395, 465, 561,
 577, 579–580
 Szegedy Rezső 708
 Szegi Gáspár 59
 Szegi Péter 59
 Szegzárdy-Csengery József 607
 Szeifert Ferenc 225
 Székács József 709–710
 Székely István 238
 Székely János 688–689
 Székely Mózes 35
 Szekeres László 63–64, 124
 Szekfű Gyula 40, 262, 565
 Széles Klára 246, 503–504
 Szelestei N. László 160, 304
 Szelei István 337, 708
 Szemere Ádám 84
 Szemere Bertalan 72–87
 Szemere György 84–85, 106–107
 Szemere Krisztina 84
 Szemere István 443, 452
 Szemere László 84
 Szemere Miklós 84–85, 87
 Szemere Pál 75–76, 79, 81–85, 99–100, 104,
 449, 553
 Szemere Vera 312
 Szemlér Ferenc 38, 685, 688
 D. Szemző Piroska 88
 Szénási Ferenc 60
 Szénási István 59–60
 Szénási Mátyás 59–60
 Szénási Mihály 60
 Szenci Molnár Albert 109–111, 236, 381, 536,
 623
 Szenczi Csene Péter 650
 Szenczi Miklós 387–388
 Szenczy János 64
 Szenczy Johanna 64
 Szende Pál 402, 405, 407, 414, 645
 Szengericey (?) Mihály 329
 Szenté István 651
 Szenteleky Kornél 338–339
 Szenthe Pál 235
 Szentimrei Jenő 34–35, 37–41, 684–685
 Szent-Iványi Sándor 38
 Szentmártoni Bodó János 441
 Szentpétery Imre 264
 Szép Ernő 106, 247, 586–587
 Szepsi Csombor Márton 370–371
 Szerb Antal 386–387, 395, 507, 573–574, 579,
 712
 Szerdahelyi György Alajos 189–190, 305–306,
 312
 Szerdahelyi István 234
 Szeremley Samu 67, 70–72
 Szigethi Ágnes 265
 Szigethy Gábor 497–498
 Sz. Szigethy Vilmos 487
 Szigeti József 508

- Szigligeti Ede 106
 Sziklay Ferenc 119–120
 Sziklay László 356, 465
 Szilády Áron 303, 381, 538
 Szilágyi András 34
 Szilágyi Domokos 687–688
 Szilágyi Éva 723
 Szilágyi Ferenc 58, 247
 Szilágyi Géza 460
 Szilágyi István 340, 655, 688–690
 Szilágyi Júlia 684, 689–690
 Szilágyi Márton 13–14
 Szilágyi Mihály 237
 Szilágyi Péter 716–718
 Szilágyi Sámuel 54–55, 58, 71
 Szilasi Móricné 350
 Szilasi Vilmos 350–353, 507
 Szilasi Vilmosné 350, 352
 Szilassy Zoltán 385
 Szily Kálmán 430
 Szini Gyula 279, 287–288, 587, 605
 Szinnyi Ferenc 279, 286, 288
 Szinnyi József 1, 54, 138, 455, 656
 Szirmai Endre 337–342
 Szirmai Károly 337–342
 Szirmay Antal 444, 458
 Szirmay János 444, 458
 Szkhárosi Horvát András 439
 Szókratész 202, 255, 352, 517
 Szonbathi János 444, 458
 Szomory Dezső 106, 108, 491
 Szontagh Gusztáv 346
 Szontagh Pálné 696–697
 Szócs Géza 36
 Szögyény Ferenc 443, 453
 Szőke György 130
 Szőnyi Benjamin 67–72, 621–630
 Szőnyi György Endre 109
 Szőnyi Pál 68–70
 Szörényi László 110–111, 114, 185–186,
 189–191, 198, 394–395, 431–432, 436,
 576, 723
 Sztanyiszlavszkij, Konstantin 315
 Sztárai Mihály 109, 146
 Sztelmah, Mihajlo 503
 Sztresz Erzsébet 486
 Szurmay Ernő 553
 Szuromi Lajos 127–129, 718
 Tabéry Géza 37, 39–41, 684–688
 Tabody Pál 94
 Taine, Hippolyte-Adolphe 285
 Takács József 137
 R. Takács Olga 122, 724
 Takács Gyula 494
 Takáts Sándor 187, 650–651
 Talenti, Crisostomo 378, 380, 384
 Tállai György 650–651
 Tamás Attila 223, 290, 300
 Tamás Gáspár Miklós 690
 Tamási Áron 34, 37–38, 313, 347, 509, 685
 Tamborra, Angelo 111, 113
 Tamkó Sirató Károly 248
 Táncsics Mihály 326, 495, 502
 Tandori Dezső 238
 Tapolczay Gyula 312
 Tarján Tamás 127, 710–713
 Tarnai Andor 1, 67, 185, 310, 430, 432, 434
 Tarnóc Márton 2
 Tasi József 127, 129, 398, 486–487, 644–647,
 703, 706–707
 Tass József 486
 Tasso, Torquato 113–114, 185, 369–371
 Tatianus 70
 Tatios, Achilles 44–47
 Tavaszy Sándor 691
 Taxner-Tóth Ernő 316, 321, 396, 507
 Téglásy Imre 110, 621
 Telegdi Miklós 223
 Teleki József 22, 52–53, 83
 Teleki Pál 245
 Teleki László 235
 Teleki Sámuel 43, 444–445, 458
 Telepy György 615
 Telgarsky, Jozef 98
 Temesvári Pelbárt 58, 223, 445
 Tempier, Étienne 521
 Temple, William 470
 Tennyson, Alfred 562
 Terentius (Publius Terentius Afer) 149, 689
 Teréz → Avilai Szent Teréz
 Terray Károly 78
 Tersánszky Józsi Jenő 127, 245
 Tési Edit 184
 Téli Takács József 481
 Tettamanti Károly 487
 Tetzlaff, Ingeborg 255
 Thierry of Chartres 198
 Thiers, Louis-Adolphe 156
 Thomson, James 465, 475, 628
 Thomka Beáta 337–342
 Thordai János 225
 Thököly Imre 366
 Thuri Miklós 59
 Thurn, M. H. 374
 Thuróczy János 264
 Thury Etele 649
 Thury Zoltán 227

- Thurzó Szaniszló 651
 Thuskillus 353
 Thuz János 513
 Tidrenczel Sándor 240
 Tieck, Ludwig 386, 388, 393
 Tillotson, Geoffrey 465
 Timár Kálmán 676–678, 680–681
 Tino di Camaino 380
 Tinódi Sebestyén 58, 131
 Tiziano, Vecellio 278, 284
 Toca, Mircea 500
 Tocqueville, Charles-Alexis de 156
 Toffanin, Giuseppe 188, 190, 197
 Tokody Gyula 90
 Toldy Ferenc 28, 82–83, 309–311, 316–317,
 357–358, 386, 388, 392, 430–431, 445,
 455, 478, 497, 566, 673, 676–677, 682–683
 Tolnai Gábor 110–111, 113, 343
 Tolnai Lajos 249, 490
 Tolnai Ottó 338, 340
 Tolnai Vilmos 659, 661
 Tolsztoj, Lev 163, 404, 489
 Tomán László 342
 Tomaseo, Gian Battista 378
 Tomčik, Miloš 234
 Tommaso degli Stefani 372
 Tomori Anasztáz 662
 Tompa László 35, 38, 509, 684–685
 Tompa Mihály 507, 576, 662, 714
 Tonk Sándor 500
 Toper, Pavel 232
 Torelli, Felice 382
 Tormássy Gizella 277
 Tornyoš Péter 149
 Torockai Máté 329
 Toroczkói Jób Zsigmond 329
 Tótfalusi Kis Miklós 37
 Tóth András 246
 Tóth Árpád 126, 230, 461, 507, 587, 590, 718
 Tóth Béla 67
 Tóth Dezső 127, 327–328, 388, 659, 661
 Tóth Ferenc 8
 Tóth Gyula 124
 Tóth László 486
 Tóth Mihály 2, 9
 Tóth Sándor 684, 691–692
 Tölcsányi Zsófia 482
 Tömörkény István 106–107, 227
 Töpfer, Karl 615
 Török János 61
 Török József 444, 457
 Török Konstantin 309
 Török Lajos 458
 Török Sophie 350, 352, 600
 Tózsér Árpád 110
 Trachsler, Ernst 254
 Traeger, Jörg 256
 Trattner János Tamás 456
 Trattner Mátyás 447
 Traversari, Ambrogio 520
 Travník Jenő 264
 Trivulzio, Arasmino 511
 Trockij, Lev Davidovics 418
 Trombitás Gyula 389
 Tubach, Frederic C. 374
 Tubero 43
 Turcsányi Imre 360
 Turóczi-Trostler József 111, 335–336, 395,
 713–715
 Tuynman, P. 185
 Tverdota György 722
 Tyimofejev, Leonyid 233
 Ugolino da Vieri 123
 Újfalussy József 700
 I. Ulászló 174
 Ungaretti, Giuseppe 172
 Ungvárnémeti Tóth László 236
 Ur György 487
 Uray Piroska 354
 Urházy György 710
 Utasi Csaba 337, 342
 Űrmösi Márton 329
 Václavek, Bedřich 234
 Váczy János 442, 446–447, 449, 455, 482
 Vadnay Károly 95
 Vágó István 444
 Vágó János 444
 Vágó Márta 704
 Vaihinger, Hans 163
 Vajda Gábor 337–342
 Vajda János 88–98, 240, 249, 343, 507, 574,
 718
 Vajda László 242, 246
 Vajda Péter 393
 Vajkai Aurél 616
 Valery, Paul 117
 Valkai András 58
 Valla, Lorenzo 353, 520–522, 525
 Valliczek, W. 265
 Vályi Nagy Ferenc 236, 443, 449–450
 Vályi Sándor 64
 Vámos Imre 398
 Van Tieghem, Paul 20
 Vantúch, Anton 354
 Várady Lajos 247
 Váraljai Szaniszló (Szebeni Szaniszló) 425
 Várdai Béla 697

- Várdai Pál 424
 Varga Béla 119
 Varga Erzsébet 109
 Varga Imre 137, 619–620
 Varga János 637
 Varga Jenő 229
 Varga József 398, 581, 590, 593
 Varga László 190
 Varga Zoltán 187, 337
 Vargha Balázs 54, 130
 Vargha Kálmán 228, 315
 Vargyas Lajos 235, 267–268, 270, 700–701
 Vári Attila 340
 Varjas Béla 133–134, 539–540
 Varjas János 52–53
 R. Várkonyi Ágnes 161, 366, 724
 Várkonyi Nándor 277, 279, 286, 288
 Várkonyi Zoltán 312–313, 315
 Várnai Ferenc 247
 Varró István 507
 Varró János 40
 Vas István 194, 346–347, 418, 493–494
 Vásárhelyi János 36
 Vasy Géza 724
 Vay Ábrahám 79–80, 84, 87
 Vay József 444, 458
 Vay Miklós 80
 Vayer Lajos 522
 Vecchi, Alberto 111, 113
 Véghelyi Georgina → Kratochwill Georgina
 Velazquez, Diego de Silva y 112
 Veldeke, Heinrich von 272
 Venantius, Szent 306
 II. Vencel 260
 Venema 67
 Ventura, Comino 378
 Veres András 398, 647, 699, 701
 Veres Péter 121, 247, 341, 348–349
 Veress Dániel 123–124
 Veress Endre 421–422
 Vergerio, Pier Paolo 513
 Vergilius (Publius Vergilius Maro) 184, 188, 353, 370, 558, 654, 656
 Verlaine, Paul 601, 607
 Verne, Jules 491
 Verner György 424–427
 Verseghy Ferenc 236, 357, 457, 545–560, 709
 Vértés György 486, 496
 Vértesy Jenő 385
 Veselinović-Andjelic, Magdalena 708
 Vespasiano da Bisticci 521
 Veszprémi Lili 487
 Vezér Erzsébet 229–231, 398, 410–411, 497, 591
 Vigyázó Ferenc 614
 Virág Benedek 190, 235, 356–358, 443, 449, 577, 616
 Vita Zsigmond 61
 Vitéz János 174–180, 513–514, 526, 528, 692–694, 724
 Vitéz János (XIX. sz.) 79
 Vizkelety András 325, 346, 482–483, 709
 Vitovec, Johann 694
 Vízoffer József 89
 Vizlelety András 253–254, 258–259, 272, 274
 Vlasin, Štěpán 233
 Vogl Barbara 89
 Vogler, Ernst 421
 Voinovich Géza 286, 288, 576, 662
 Voisine, Jacques 722
 Volf György 671–674, 676–677, 679–680
 Volpini, Raffaello 375
 Voltaire, François-Marie Arouet de 51–55, 58, 184, 211–212, 469, 628, 656
 Vosskamp, Wilhelm 211
 Vozári Dezső 503
 Vörös Imre 67, 630
 Vörös Károly 617
 Vörösmarty Mihály 18–19, 23, 27–28, 31, 76, 84, 125, 169, 171, 173, 185, 191, 316–328, 344, 346–347, 385–397, 507, 562, 566, 570, 584, 613, 615–618, 633–635, 659–662, 708–709, 714
 Vujicsics D. Sztóján 355–356, 708, 710, 723
 Wagner Károly 424
 Wagner, Richard 387, 396
 Waldapfel József 210, 217
 Waleys, Thomas 9
 Walde 207
 Walliczek, Wolfgang 255
 Walther, F. 269
 Wapnewaki, Peter 254
 Warren, Austin 542–543
 Wattenbach, Wilhelm 679–680
 Wéber Antal 17, 32, 210
 Weber, Carl Maria von 396
 Weber, Gottfried 254
 Weber, Max 691
 Wégh Imre 184
 Weiner Leó 508
 Wellek, René 387, 467, 542–543
 Wells, Henry 537
 Wenzel, Georg 459
 Weöres Sándor 507, 630
 Werbőczy István 361
 Werfel, Franz 172

- Wesselényi Ferenc 422
 Wesselényi Miklós (id.) 124
 Wesselényi Miklós (ifj.) 73, 81–82, 100, 124, 483, 616
 Wesselényiné Szárkándi Anna 422
 Wesselényi Polixéna 618
 Wesseling 67
 Weszprémi István 363
 Widmar, Antonio 315
 Wieland, Christoph Martin 171, 656
 Wieser, Walter 98
 Wilde, Oscar 564, 600–601
 Wilder, Thornton 313
 Wildner Ödön 352
 Willey, Basil 470
 Willis, John 12
 Winckelmann, Johann Joachim 112, 555
 Windisgrätz Lajos 402
 Wirth, Karl-August 253
 Wittgenstein, Ludwig 115, 701
 Wlassics Gyula 157
 Wood, P. S. 468
 Woodruff, Helen 257
 Wordsworth, William 564
 Worstbrock 198
 Wölfflin, Heinrich 112
 Wyss, Ulrich 257

 Xenophón 511–512, 516, 678

 Yates, Frances A. 531, 721
 Young, Edward 466, 473–475, 477, 555

 Zágoni István 685
 Zákonyi Ferenc 616
 Zalár József 160
 Zalka Máté 343

 Zambra Alajos 188
 Zamoyksi, Jan 422
 Zapperi 519
 Zarek, Otto 714
 Závada, Vilém 503
 Zelk Zoltán 346–347, 494
 Zeller, E. 195
 M. Zemplén Jolán 67, 626
 Zempléni Árpád 88, 91
 Zichy Pál 650–655
 Zilahi László 400
 Zilahy Károly 159
 Zilahy Lajos 313
 Zimándi Pius 225
 Zimányi Lajos 189
 Zimányi Vera 111, 113
 Zola, Émile 489
 Zolnai Gyula 679
 Zoltai Lajos 60
 Zoltsák János 447–448
 Zoványi Jenő 183
 Zrínyi Ádám 381
 Zrínyi György 369
 Zrínyi János 371
 Zrínyi Miklós (XVI. sz.) 369, 371, 383
 Zrínyi Miklós 17, 58, 113–114, 184–185, 347, 369–384, 430, 507, 562, 650, 708
 Zrínyi Péter 113
 Zschorn, Johann 46–47
 Zuccari, Federico 113
 Zweter, Reinmar von 261
 Zycha, J. 529

 Zsámboky (Sambucus) János 527
 III. Zsigmond 422
 Zsindely István 70
 Zsirmunskij, Viktor Makszimovics 259
 Zsoldos Jenő 333

MEDGYESI PÁL: DOCE PRAEDICARE

Az első magyar nyelvű egyházi retorika

Medgyesi Pál munkásságának az utókor irodalomtörténeti szempontból igen kevés figyelmet szentelt. A szerzőre vonatkozó szakirodalom nem nevezhető bőségesnek, semmi esetre sem áll arányban Medgyesi tevékenységének jelentőségével. Az önálló tanulmányok vagy összefoglaló munkák részletei elsősorban egyház- és esztétikortörténeti oldalról közelítenek az életműhöz vagy annak kiragadott darabjaihoz.¹

Dolgozatunkban Medgyesi egy művének egy fejezetét vizsgáljuk. A *Doce nos orare, quin et praedicare* című munkának eltekintünk az imádkozással foglalkozó részeitől, és a *Doce praedicare* című önálló egységet tárgyaljuk, amely a prédikációkészítés szabályait tartalmazza.² E fejezet nyomán Medgyesi értékelésének a legelhanyagoltabb területéhez szolgálhatunk adalékokkal, az irodalmi, sőt, irodalomelméleti jelentőség kérdéséhez. A prédikációelméleti értekezés a Medgyesi-kép árnyalásán túl, XVII. századi kritikátörténetünknek egy igen lényeges pontját világíthatja meg, mivel ez az első – viszonylag – önálló, rendszeres magyar nyelvű munka, amely elmondásra és/vagy leírásra szánt művek létrehozásának szabályait dolgozza fel.

Vizsgálódásaink során azt a szempontot tartjuk elsődlegesnek, hogy a leírt prédikáció – minden más funkciója mellett – megszerkesztett szöveg, létrehozásakor az alkotó (egyebek között) az esetleges szóbeli előadás és/vagy a prózáírás követelményeihez igazodik, retorikai ismereteket hasznosít. A prédikációt ezért tekinthetjük irodalmi műfajnak, megírásának szabályait irodalmi követelmény-rendszernek.

A hallgatóság vagy az olvasóközönség számára nem a szabályok voltak fontosak, hanem a kész mű hatása. A modern irodalomtörténet-írás is jobbra megfigyelte a prédikációk mesterségbeli kérdéseiről; az egyházi beszéd mint szabályozott műfaj nem létezett számára, holott nyilvánvaló, hogy a prédikációs irodalom tárgyalásában tekintetbe kell venni a követett elméleti útmutatásokat. Maga Medgyesi írja szóban forgó könyve utolsó részében, hogy a kezdő szónokok „... azt is meg-tanulják: mint kellyen el-titkolni, az Praedicatio-írásban a' mesterséget, melly-is nagy mesterség.” Az „eltitkolt mesterség” szabályai – különösen, ha elvontan, rendszerezve rendelkezésünkre állnak – leírásra, irodalomelméleti és -történeti értékelésre várnak.

¹ A régebbi szakirodalomról a legújabb irodalomtörténeti bibliográfia adatainál bővebb felsorolás található: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VIII. köt. Bp., 1902. 975–976.; CSÁSZÁR Károly, *Medgyesi Pál élete és működése*, Bp., 1911. 115–116.

² *Doce nos orare, quin et praedicare*... MEDGYESI Pál által, Bártfán, ... 1650 Esztendőben, RMK I. 832.

A mű felépítése: Elöl-járó beszéd

Doce nos orare

Abba atya avagy rendes könyörgésnek tudománya

Doce praedicare

A két középső rész imádkozáselmélet. A *Doce praedicare* egy része, a későbbiekben ismertetendő *Tabula I.* magyar szövegének modern kiadása: *A magyar kritika évszázadai I. Rendszerek* írta és összeállította TARNAI Andor és CSETRI Lajos, Bp. 1981. 158–166.

Ha a szakirodalomban a *Doce nos orare*-ra vonatkozó részeket keresünk, meggyőződhetünk róla, hogy ez az alkotás a legel hanyagoltabbak közé tartozik. A mű jelentőségével a megjelenés évszázadának néhány szerzője volt a leginkább tisztában. A XVIII–XIX. századi nagy életrajzgyűjtemények, irodalomtörténeti összefoglalók – ha egyáltalán felveszik Medgyesit – szinte kizárólag a mű hosszabb-rövidebb címét adják meg.³ Az újabb méltatások legfeljebb mint az első magyar imádkozás- és prédikációelméletet említik meg a *Doce nos orare*-t.⁴

Egyedül Borbáth Dániel tanulmánya foglalkozik részletesen a *Doce praedicare* felépítésével, szerkesztésével. Leírása nem felel meg a valóságnak, ezért nem alkalmas arra, hogy segítségével reális képet alkossunk Medgyesi homiletikájáról.

Nem derül fény az ismertetésből a kétnyelvűsége.⁵ Pedig a magyar terminológia értelmezésénél és értékelésénél igen sokat segít, hogy a szöveg latinul is olvasható. A későbbiekben ismertetendő négy rész mindegyikét először latinul közli a szerző, ezt követi a magyar fordítás.

Borbáth azt állítja, hogy „Medgyesi homiletikája három részből áll . . . Az első részben részletes homiletikát ad, a másodikban néhány időszéri homiletikai kérdést tárgyal s a főbb regulákat közli.” A tanulmányíró a későbbiekben is két homiletikát említ: „Mind a bővebb, mind a rövidebb homiletika . . .”⁶ A szerző által homiletikának nevezett részből nem kettő van, hanem három, és ezek után következnek a negyedik részt alkotó homiletikai kérdések és regulák.

A *Doce praedicare*-t Medgyesi táblázatrendszerekből építette fel. Ezek külön sorszámozva vannak, mint *Tabula I.*, *Tabula II.* és *Tabula III.* (Függeléként csatoljuk a *Doce praedicare* egy egyszerűsített vázlatát, amely szemlélteti az elmondottakat.) Az első táblázat valóban részletesebb, a második rövidebb. Az ezek után következő rész ugyancsak egy táblázat, amint ezt alcíme is – *Tabula III.* – félreérthetetlenül jelzi. Igaz, hogy ez a másodiknál is rövidebb, de ennek is *Tabula* a neve, külön száma van (*III.*) és ugyanúgy sorszámozott szerkezeti egységekből áll, mint a másik kettő. Mindezeket figyelembe véve „bővebb, rövidebb és legrövidebb”, azaz három homiletikáról kell beszélni.

Csak a harmadik rész, a „legrövidebb” táblázat után következnek a homiletikai kérdések és a regulák. Ezek viszont külön alcímmel szerepelnek a számozott *Tabulák* után, így a *Doce praedicare* negyedik részét alkotják.

Fontosabb problémára irányítja figyelmünket a korábbi Borbáth-idézet egy kiemelt szakasza: (Medgyesi) „az első részben részletes homiletikát ad, a másodikban u g y a n e z t rövidebben . . .” Az egyes homiletikák azonosítására máshol is van példa.⁷ Az azonosítással nem érthetünk egyet, mivel lényeges különbség van az egyes táblázatok által megjelenített prédikáció-típusok között, sőt, az egyes megoldások eltérő konstrukciója és a szerkezetek egymáshoz való viszonya, fontos részét alkotja a mű irodalomelméleti értékének.

Első pillantásra feltételezhetnénk, hogy a három *Tabula* ugyanennyi különböző szerkezetű prédikáció-típushoz nyújt útmutatást. Az egyes típusok megszerkesztését bemutató eljárások elnevezése ugyanis Medgyesinél különböző: (sorrendben) *methodus*, *ratio*, illetve *via*; a magyar szövegben *mód*,

³BOD Péter, *Magyar Athenas* . . . H. n., 1766. 170.; Alexius HORÁNYI, *Memoria Hungarorum* . . . I. Viennae, 1776. 601.; Iosephus BENKŐ, *Transsilvania* . . . II. Vindobonae, 1778. 401.; Stephanus KATONA, *Historia critica* . . . XXXVI. Budae. 1805. 745.

⁴TÓTH Mihály, *A magyar protestáns egyházszónoklat történelme*. I. Debrecen, 1864. 105.; CSÁSZÁR, i. m. 65.; RAVASZ László, *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*. Pápa, 1915. 216.; TARNÓC Márton, *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*. Bp., 1978. 98.

⁵Vö. „Hungarico idiomate”, HORÁNYI, i. m. 601.; „Latin című, de magyar nyelvű munkájában . . .”, *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Bp. 1964. 236.

⁶BORBÁTH Dániel, *Medgyesi Pál homiletikája és Geleji Katona Istvánnal folytatott homiletikai vitája*. Református Szle, 1961. 283.

⁷RAVASZ, i. m. 220.

út, *Praedicatio* készítés. Pontosabb megfigyelés alapján azt állapíthatjuk, hogy a *Tabula I.* és a *Tabula III.* között nincs lényeges eltérés, míg a *Tabula II.* alapiában különbözik a másik kettőtől.

Igaz, hogy a *Tabula III.*-ban nem esik szó *Könyörgésről* és *Meg-tanulásról* (mint a *Tabula I. Elkészítés* részén belül), sem *Elmondásról* (lásd a függelék), de az egész *Tabula III.* nem más, mint a *Tabula I.* retorikai szempontból leglényegesebb részének, a *Meg-tsinálás*nak a megismétlése, mégpedig a fő szerkezeti egységek változatlanul hagyásával. Ha ugyanis a *Tabula III.* folyamatosan számozott részeit kisebb csoportokra bontjuk, a *Tabula I. Meg-tsinálás* részének fő szerkezeti egységeihez jutunk. Ezek a *Tabula I.*-ben külön meg is vannak nevezve. A mondottakat az alábbi táblázat szemlélteti:

<i>Tabula III.</i>	<i>A Tabula I. Meg-tsinálás része</i>
1. <i>Az Fel vejendő Ige</i>	= I. rész <i>Az Igékről</i>
2. <i>A' Kezdődés</i>	= II. rész <i>A' Kezdődésről</i>
3. <i>Az Fel-töltött cél</i>	= III. rész <i>A' Derék Praedicatio</i> (fontos részei)
4. <i>A' Részek</i>	
5. <i>Az Tanuságnak.....</i>	
6. <i>A' Tanuság</i>	
7. <i>Az Haszon</i>	= IV. rész <i>A' Bé-Rekesztésről</i>
A sorszám nélkül említett <i>Bé-Rekesztés</i>	

Láthatjuk, hogy a beszéd fő részeit illetően nincs különbség a *Tabula I.* és a *Tabula III.* között.

Borbáth a *Tabula I.*-et és a *Tabula II.*-t említi, és – mint idéztük – azt mondja, hogy a második ugyanazt adja rövidebben, mint az első. A pontos megfigyelés viszont azt igazolja, hogy a *Tabula II.* valójában más szerkezetű beszédet ír le. Az egész *Tabula II.* valóban „valamivel rövidebb” az elsőnél – ahogy azt Medgyesi a magyar címben megjegyzi –, de magának a beszédmintának a szerkezetére a latin cím minősítése jellemző: „paulo contractior”. A beszédvázlat rövidebb ugyan a *Tabula I.*-ben megadottnál, de lényegesebb, hogy összefontabb, tömörítettebb, mivel ez nem csak a rövidebb terjedelmre utal. Ha a folyamatosan számozott részeket itt is csoportokra osztjuk és a csoportokat párhuzamba állítjuk a *Tabula I.* fő részeivel (amelyek, mint láttuk, megegyeznek a *Tabula III.* fő részeivel), a következő táblázatot kapjuk:

<i>A Tabula II. Elkészítés része</i>	<i>A Tabula I. Meg-tsinálás részének, ill. a Tabula III.-nak fő részei</i>
1. <i>Az Fel-vejendő Igék</i>	= I. rész <i>Az Igékről</i>
2. <i>Az Igéknek magyarázatja</i>	= szerkezeti egységként nincs megfelelője
3. <i>Az Tanuság</i>	= III. rész <i>A' Derék Praedicatio</i> (legfontosabb részei)
4. <i>A' Haszon</i>	
5. <i>A' Rá-szabás</i>	

A *Tabula II.* által ajánlott módszerből hiányzik tehát a *Kezdődés* és a *Bé-Rekesztés* szerkezeti egysége és csak a legfontosabb részek maradnak meg.

Az eddigiekben megállapítottuk, hogy a három *Tabula* kétféle választható, a négy fő szerkezeti egységet felsorakoztató minták csoportjára (*Tabula I. és III.*) és az egyszerűbb *Tabula II.*-re. A fő

szervezeti egységek összevetése után érdemes egy pillantást vetni a *Derek Praedicatio*-t alkotó részekre a különböző *Tabulák* esetében.

Medgyesi a *Derek Praedicatio* elemeit fontosságuk szerint rangsorolja, a *Tabula I.* számozásaival az alábbi módon:

„dolgoz”, amelyekkel (ill. amelyeket)

I. „mindenkor kell élni” 1. 2. 5. 10.

II. „igen ritkán elhagyhatni” 3. 4. 7.

III. „néha elhagyhatni” 6. 8. 9. 11.

A függelék alapján egyszerűen meggyőződhetünk róla, hogy a *Tabula II.*-ből – ahol a fő szervezeti egységek közül a *Kezdődés* és a *Béfezés* nem szerepel – a *Derek Praedicatio* legfontosabbnak tartott részei közül nincs meg az ige részekre osztása, a *divisio*. A *Tabula II.*-ből a kompozíció mindkét szintjén a retorikai teljességet szolgáló részek hiányoznak. A *Tabula I.* *Derek Praedicatio*-jának elsőleges fontosságú részei a *Tabula III.*-ban jelennek meg ismét nagyobb számban.

A fentiek összefoglalásaként elmondhatjuk, hogy a *Doce praedicare* táblázatai kétféle beszédmintát állítanak az olvasó elé. Összetettebb, retorikai szempontból igényesebb szónoklatot lehet szerkeszteni a *Tabula I./III.* útmutatásait követve; a művészi felépítést elhanyagolva, a tanításra irányul a *Tabula II.* alapján készült prédikáció.

II. A kétféle beszéd típus: a közönség igényeinek figyelembevétele

A következőkben azt a feltételezést szeretnénk igazolni, hogy Medgyesi az egyszerűbb, illetve bonyolultabb táblázatokkal a közönség műveletlenebb, illetve iskolázottabb rétegeinek igényeit vette figyelembe. A hallgatóság ilyen szempontú rétegzettségének a szem előtt tartása a retorikai tudomány különböző szinteken való hasznosítását követeli meg. A prédikációelméleti irodalomban sok szó esik a közönséghez való alkalmazkodásról, de a módszerek közötti különbségek nem mindig egyértelműek. Irodalomelméleti szempontunk alapján meg kell különböztetnünk az alkalmazkodásnak a retorikai kérdésekhez kapcsolódó vagy nem kapcsolódó eseteit.

1. Az alkalmazkodás bizonyos esetekben a hívek lelki szükségleteinek a figyelembevételét jelenti. Az igehirdetőnek arra kell gondolnia, hogy a gyülekezet tagjai más-más erkölcsi tulajdonságokkal rendelkeznek, a tanításnak a különböző emberek esetében más-más célokra kell törekedni. A feladat nehézségét az adja, hogy egy-egy embercsoportban egyszerre igen eltérő lelki alkatú hallgatók lehetnek jelen, mégis mindenkinek a hasznára kell fordítani a prédikációt. A hangsúly azon van, hogy *mit* mondjon a pap, ami mindenkinek egyaránt épülésére szolgál. Nem annyira a kifejezés művészetében kell jeleskedni, sokkal inkább pszichológiai, pedagógiai felkészültségéből, emberismeretből vizsgáljuk az igehirdetőt.

A lelki szükségletekhez való alkalmazkodás tudnivalóinak alapműve az európai prédikációelméleti irodalomban Nagy Szent Gergely *Regula pastoralis* című munkája.⁸ Ahogy akármely vallási irányzatban, éppúgy a puritánus teológusoknál is megtalálhatók a gergelyi gondolatok. Elegendő itt a legnagyobbak közül a Medgyesi által nagy tisztelettel emlegetett William Perkins prédikációelméleti művére hivatkozni.⁹

Medgyesi is jól ismeri az ilyen értelemben vett alkalmazkodást. Ehhez kapcsolódó tanácsokat ad például, amikor a *Feddő vagy Rettentő Haszonnal* való élés módjait tárgyalja: „Külömbiséget kell tenni

⁸ Sancti GREGORII MAGNI . . . *Regulae pastoralis liber* . . . : Migne, *Patrologia Latina*, 77, 13–128. c. 49.

⁹ *Prophetica, sive de . . . concionandi ratione tractatus* . . . : Guilielmi PERKINSII . . . *Opera Omnia Theologica* . . . Genevae, M. DC. XVIII. I, 161–220, 192.

azok között, az kiknek gyenge lelki ismértek vagy az kik meg-keményedtek, fel-fuvalkodtak s-meg-átalkodott gonoszszak: Amazokat nem kell rettenetes ostonnal, scorpiokkal, vas-pörölyvel verni, ha-nem veszszövel, fenyegetéssel forgálni, sujtolni; Ezekkel ellenben úgy kell bánni, hogy meg-érezzék az Isten Igéjét két-élű törnek lenni, mely az gondolatoknak, s indulatoknak minden belső részeit által járja, és az velőknek s-tagok egybe-kötözésének oszlásáig el-hat, s-ez ilyen istenteleneknek az Isten igéjének hallásával által-verettetvén, Istennek dicsőséget adjanak.”

2. Számukra érdekesebb az alkalmazkodásnak az a módja, amikor az előadó a különböző képzettségű hallgatókhoz szabja beszédét. Bizonys értelemben könnyebb a dolga, mint a lelki szükségletek szem előtt tartásánál. Míg a sokféle erkölcsi tulajdonság alapján lehetetlen volna eltérő arculatú csoportokra osztani a közönséget, a műveltségi szint szerinti rétegződés sokszor önmagától adódik. Elképzelhetetlen, hogy valamely alkalommal például csupa kevélyek, önhittek vagy éppen féltékeny megalázkodók gyűljenek össze, míg sokkal valószínűbb, hogy egy fejedelmi személy temetésén vagy egy főiskolai istentiszteleten pontosan annyira jellemző lesz a képzett emberek jelenléte, mint ahogy egy falusi gyülekezetben az egyszerűbb lelkek többségére lehet számítani.

Az iskolázottság mértékétől függően kell a prédikátornak eszközeit megválasztania, hogyan érheti el célját, mikor kell mindent a tanítás, oktatás szolgálatába állítania és mikor pályázhat arra – különösen nyomtatásra szánt beszédeknel fontos ez! –, hogy irodalmi élményt is nyújtson, prózaszerkesztői művészetét is értékeljék. Az ilyen fajta alkalmazkodás hosszú történetre tekint vissza. Ezen a helyen legfeljebb csak utalhatunk a legjellemzőbb példákra, amelyek alapján bemutatathatnánk, milyen szervesen illeszkedik Medgyesi műve az európai prédikációelmélet-történetbe.

a) A középkorral kapcsolatban az alábbiakat szükséges megemlítenünk:

A korai kereszténység idején két beszéd fajta volt ismeretes, az egyszerűbb himilia és az összetettebb sermo. A középkor századai során a sermo típusú egyházi beszédek felépítésének finomodása mellett az egyszerű prédikációk sem szorultak egészen háttérbe. A retorikai szerkezet differenciálódását a művelt közönség igényeinek fejlődése követelte meg. Az egyre tudósabban megkonstruált beszéd-építmények már a képzett egyháziakból álló hallgatóság igényeit elégítették ki, míg az egyszerűbb közönség megnyerésére a hagyományos formák voltak alkalmasak.¹⁰

A fokozatos differenciálódás során a műveltség szint szerinti alkalmazkodásra eleinte az egyes szerkezeti részek különböző megformálásával nyílt lehetőség. Ez a megoldás akkor is fennmaradt, amikor már teljes egészükben eltérő beszédmintákkal lehett az igényeket figyelembe venni.¹¹

A *Doce praedicare* egészében a különböző minták együttes tárgyalására példa, ugyanakkor Medgyesinél is megfigyelhető az egyes szerkezeti részekkel való alkalmazkodás. A szerző a *Doce praedicare* záró regulái között írja a *Vetokedésekről*, hogy „mindenkor gondot kell viselni a tudós s kevésbé

¹⁰ A középkori ars praedicandi történetét összefoglaló legfontosabb irodalom: CHARLAND, Th. M.: *Artes Praedicandi, Contribution a l' Histoire de la Rhetorique au Moyen-Age*. Paris–Ottawa, 1936; ROTH, Dorothea, *Die mittelalterliche Predigttheorie und Manuale Curatorum des Johann Ulrich Sargent*. Basel und Stuttgart, 1956; MURPHY, James J., *Rhetoric in the Middle Ages*. Berkeley–Los Angeles–London, 1974. A prédikációelméleti irodalom fejlődéséről a kezdetektől napjainkig: CONNORS, J. M., *The History of Homiletic Theory*. In.: *New Catholic Encyclopedia*, 11. New York, 1967, 690–697.

¹¹ GREGORIUS, i. m. 124.; Summa Magistri ALANI... *de arte praedicatoria*, In.: Patrologia Latina, 210, 111–198, 184.; Ars concionandi: Sancti BONAVENTURAE... *Opera Omnia*, Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1901. IX. 8–21, 9.;... libellus artis praedicationis... a Jacobo FUSIGNANI..., *Guido de Monte Rocherii, Manipulus curatorum*, Cloniae, 1476. (Inc. Bibl. Nat. 510 3) 101–122, 103–104.; Tractatulus... de arte et vero modo praedicandi... principaliter... doctoris THOME De Aquino ex parvo suo quodam tractatulo relectus... Strassburg, 1479. (Inc. Bibl. Nat. 508 6). Tractatulus eximii doctoris Henrici de HASSIA de arte praedicandi valde utilis, in.: CAPLAN, Harry, *Henri of Hesse, on the Art of Preaching*, Publications of the Modern Language Association of America, 48, 1933. 340–361.

tudós Hallgatókra. (Auditorum Doctiorum et Minus doctorem) A' Tudósbakra nézve... A vetekedésnek állapottya világossan adassék-elő, hogy mindnyájan értsék, mi legyen az, s-mennyire való dolog a' Vallásban. ... A' Kevésbé Tudóssokra nézve... elég igen együgyűen, rövideden, mindazonáltal valóban világossan, meg mutatni a' tévelygésnek a' keresztyén Hittől való különbözését."

A reformáció megjelenése után egy időre háttérbe szorult az egyszerűbb és az összetett beszédek egy szerzőnél való párhuzamos használata: az egyes elméletírók és prédikátorok az egyik típust a másik rovására részesítették előnybe. Luther és Kálvin, valamint követőik közül igen sokan szembefordulva a késő-középkor túlbonyolított prédikációival az ősi homília egyszerűségét tartották eszményképüknek. Ugyanakkor a humanista műveltségű reformátorok – például Melancthon, Hyperius – a középkori örökség és az antik szónoklatnak elemeiből ötvözött, retorikailag igényes módszereket propagáltak elméleti műveikben, és nem maradtak követők nélkül.

A közönséghez való retorikai alkalmazkodással kapcsolatban számunkra az érdekes, hogyan volt ez meg a Medgyesi mintául szolgáló angol puritánusoknál.

b) Perkins egy Medgyesi által igen hasznosnak nevezett művében, a *Casuum conscientiae*-ben tesz idevonatkozó megjegyzéseket. Egy helyen azt elemzi, mi lehet az oka annak, ha a prédikáció nem képes a hívők hasznára válni. Az egyik okot a hallgatók természet adta képességeivel hozza összefüggésbe: mivel e tekintetben különbségek vannak az emberek között, nem várható, hogy mindenki ugyanolyan beszédből épüljön.¹²

Perkins híres tanítványa, William Ames még fontosabb számunkra, mivel ő az egyik, akit Medgyesi kifejezetten a *Doce nos orare* forrásai között említ. Az *Elöl-járó beszédben* írja, hogy a művébe foglaltakat „... nem kitsiny munkával nem csak a' magam tapasztalásából, hanem kiváltképpen e' féle dolgokhoz derékképpen értő Tudóss embereknek írásokból szedegtettem, úgy mint Joannes Clark Sacra Oratoriajából, Amesius Munkáiból, Az Angliai Parlament Direktóriumából.” Az utolsónak említett mű vizsgálatától eltekintünk, mivel a prédikálást is érintő hasonló művek alapján nincs okunk feltételezni, hogy amit Medgyesi innen vett, az éppen a szorosan értelmezett retorikai problémákhoz tartozik.¹³

Ames önálló prédikációelméleti művet nem írt, de mindazt, ami Medgyesi mintájul szolgálhatott, megtalálhatjuk teológiai műveinek kitéréseiben. Az angol teológus egyik legfőbb munkája a *Medulla Theologica*. A Liber Primus 35. fejezete¹⁴ egy önálló ars concionandi is lehetne.

Ames említést tesz a közönséghez való alkalmazkodás fontosságáról. Figyelmeztet rá, hogy a hallgatóság korát és állapotát szem előtt kell tartani. Részletes fejtegetésekbe nem bocsátkozik, de feltételezhetjük, hogy alkalmazkodás alatt nemcsak a lelki szükségletek figyelembevételét erti, hanem gondol a felfogóképesség szerinti megkülönböztetésre is. Arról nem esik szó, hogy ennek mi a retorikai megfelelője. A retorikai problémákat a szerző egyetlen beszédmintához kapcsolódva tárgyalja, amely a *Doce praedicare Tabula I.*-éhez hasonlít a legjobban.

Ames másik fontos művében, a *De conscientia*-ban is áll egy fejezet a prédikálásról,¹⁵ de ez inkább az igehirdetés általánosabb kérdéseiről szól, amelyek ugyancsak előkerülnek Medgyesinél. Többféle beszédtypusról itt sincs szó.

A másik említett szerző, Joannes Clark neve a magyar szakirodalomban ott fordul elő, ahol Medgyesi saját maga által bevallott mintáit említik.¹⁶ A British Museum katalógusában számontartott

¹² PERKINSIUS, *Casuum Conscientiae Decisionum Aurearum libri tres...* Opera Omnia... II. 1471.

¹³ Berg Pál az Angliai Parlament Direktóriumát a következő művel azonosítja: *The Directory of Public Worship*. 1644. In.: *Angol hatások tizenhetedik századi irodalmunkban*. Bp. 1946. 213.

¹⁴ De Ministris ordinariis et eorum officio in concionando: Guilielmi Amesii *Medulla Theologica*... Debrecini, 1685. RMK II. 1563. 155–163.

¹⁵ De concionibus habendis: Guilielmi Amesii *De Conscientia et ejus jure, vel casibus libri quinque*... Debrecini, M. DC. LXXXV. RMK II. 1562. 230–240.

¹⁶ BERG, i. m. 213.

John Clarkok között van egy, aki a számításba vehető időszakban tevékenykedett. Megtudhatjuk róla, hogy „Master of the Free School in Lincoln”.¹⁷ Könyve szónoklatelméleti munka. A név, az idő és a műfaj egybeesése miatt – és a korabeli hivatkozási módok pontatlanságát is figyelembe véve – akkor is feltételezhetjük, hogy Medgyesi mintájáról van szó, ha a cím *Formulae Oratoriae*.

A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában megtalálható a mű hetedik kiadásából egy példány, amely 1663-ban látott napvilágot.¹⁸ Elején az első kiadás előszava áll, amely „Schola Lincolniensi octavo Iduum Aprilis 1627” kelt.

A mű legnagyobb része fázisgyűjtemény, a beszédet hangzatossá tevő fordulatok rendszerezése. A hatásvadászó elmeszülemények az antik mitológia, történelem és irodalom közhelyein alapulnak. Az erőltetett, mesterkelt megoldások halmaza érthetatlenné teszi a hét vagy talán annál is több kiadást. A mai olvasó számára úgy tűnik, az utókor értékítélete volt helyes, ami alapján feledésbe merült a mű. Saját korában pedig nagybecsű alkotás lehetett, az elején a szerzőt magasztaló versek között Perkins dicsőítő költeménye is szerepel. A fázisgyűjteményhez episztolográfia, sőt, verskészítési útmutató is csatlakozik.

Igen meglepő, hogy éppen ebben a műben fordul elő a kétféle beszédfelepítés. Szerkezetéről a *Lectori salutem*-ben tesz említést a szerző. Megtudhatjuk, hogy a beszédekben kétféleképpen állíthatjuk össze a fő részeket. A szembetűnő különbség, hogy az egyik esetben van *divisio*, a másikban nincs.¹⁹ A kétféle beszédminta arra való utalás nélkül fordul elő, hogy melyik mire való. Az egyes beszédrészekhez kapcsolódva rövid megjegyzések következnek, amelyek megfelelőivel ugyancsak találkozhatunk a *Doce praedicare*-ban.

c) A továbbiakban arra kívánunk utalni, hogy a szóban forgó retorikai alkalmazkodás Magyarországon is bevált szokás volt. Ez tűnik ki Pázmány prédikációs gyakorlatából, de meglepetésekkel szolgál Medgyesi vitapartnere, Geleji Katona István módszereinek megfigyelése is.

Sík Sándor Pázmánynak néhány prédikációbevezetésében az első magyar homiletika elemeit látja. Hogy ez miért nem helytálló, kiderül Sík műveinek egyéb helyeiből és más szakirodalomból is.²⁰ Mivel a bevezetésekben a beszéd elkészítésével kapcsolatban semmilyen konkrét útmutatás nem szerepel, Pázmány álláspontját az „egyszerű–összetett” kérdésben a prédikációk alapján állapíthatjuk meg.

Bitskey István az összes beszéd vizsgálata alapján egy olyan sémát talál, ami jellemző a beszédek legnagyobb részére. Az általánosan alkalmazott váz igen hasonlít a *Tabula I/III*-hoz – és a prédikációelmélet-történet minden olyan mintájához, amely retorikai zártságával művelt közönség igényeit volt hivatott kielégíteni. Bitskey megállapítja, hogy „Pázmány általában ezt a szerkezeti sémát használja, csupán néhol tér el – akkor is csekély mértékben – a megadott struktúrától”.²¹

A csekély mértékű eltérés szempontunkból jelentőséget nyer: a *propositio* – ellentétben az általános sémában szereplővel – csak egy tárgyat jelöl meg, így elvész *divisio* jellege. Mint számos analógia mutatja, a *divisio* hiánya vagy megléte fontos eszköze az egyszerűbb, illetve műveltebb közönséghez szóló beszédek formai megkülönböztetésének. Bitskey szerint „nyilvánvaló, hogy a beszéd szerkezetét a témával kapcsolatos mondanivaló bősége módosította . . . a szabályos szerkezetű és a módosított struktúrájú beszéd együttes szemlélete azt mutatja, hogy Pázmány nem ragaszkodott mereven egy sémához, hanem rugalmasan alkalmazkodott témája kívánalmaihoz”.²² A kétségtelenül helytálló magyarázatot talán azzal is ki lehetne egészíteni, hogy Pázmány bizonyos esetekben a témán

¹⁷ *British Museum, General Catalogue of Printed Books*. 40. London, 1966. 30.

¹⁸ *Formulae oratoriae* . . . Authore Johanne Clark, Tiguri, MDCLXIII.

¹⁹ „ . . . quinque tantum generales partes proponimus, Exordium, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, Conclusionem, aut sex secundum versiculum, Exorsus, Narro, Seco, Firmo, Refuto, Peroro.” CLARK, i. m. Lectori Salutem.

²⁰ Sík Sándor, *Pázmány, az ember és az író*. Bp. 1939. 277, 279.; BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép*. Bp. 1979, 48, 51.

²¹ BITSKEY, i. m. 135–139.

²² BITSKEY, i. m. 140.

kívül a közönségnek ahhoz a rétegéhez is alkalmazkodott, amely számára elsősorban fontosnak tartotta mondanivalója megszívlelését.

A Pázmány és Medgyesi esetében talált hasonlóság arra mutat, hogy a különböző teológiai nézetek nem szükségszerűen járnak együtt a retorikai elvek lényeges eltéréseivel. Ugyanerre példa Geleji Katona István és Medgyesi elméletének, illetve gyakorlatának összevetése. Az orthodox kálvinizmus képviselője és puritánus szerzők között volt ugyan némi véleménykülönbség a prédikáció kérdéseiben, de a „homiletikai vitánál” sokkal lényegesebb az alapvető nézetazonosság.

Geleji Katona Istvánnak nincs önálló prédikációelméleti írása, de *Preconium Evangelicum* című beszédgyűjteményének bevezető részeiben meglehetősen részletességgel elemez retorikai kérdéseket.

Az I. Rákóczi Györgyhöz címzett *Praefatio dedicatoria*-ban ismerteti a szerző saját beszédeinek szerkezeti vázlatát.²³ A vázlat Medgyesi *Tabula I/III*-val a leglényegesebb pontokban megegyezik. Különös figyelmet érdemelnek a propositióhoz fűzött megjegyzések. A propositió lehet egyszerű vagy összetett. Az első esetben a prédikátor egyszerűen előrebocsátja az ige mondanivalójának alapgondolatát, a másik esetben pedig az ígét részekre osztja. A divísió meglétének, illetve hiányának különbsége megegyezik a Medgyesinél és Pázmánynál tapasztalható jelenséggel.

A *Praemonitio Autoris ad Lectores*-ben Geleji hosszasan értekezik arról, hogyan kell a beszédek különbözőségével alkalmazkodni a mindenkor hallgatóság műveltségi szintjéhez. Két réteget különböztet meg, akik között hirdetni kell az ígét: „inter idiotas et rusticanos”, valamint „inter cultiores et in sacris versatiores”. Fontos retorikai fogalmakkal határozza meg, milyen megoldásokat kell alkalmazni művelt városi közönség, illetve a falusi hallgatóság előtt.

Figyelemre méltó, hogy éppen Medgyesi vitapartnere fogalmazza meg azt, amit az analógiák alapján a különböző *Tabulák* funkciójáról feltételeztünk. Mivel ezenkívül a beszédek felépítése is szinte megegyezik, megkockáztathatjuk, hogy a Geleji és Medgyesi között egyéb területeken fennálló ellentéteket nem célszerű abszolutizálni. Valóban volt egy vita – a későbbiekben visszatérünk rá –, ahol néhány részletkérdéssel kapcsolatban eltértek a vélemények, de irodalomelméleti szempontból fontosabb az alapvető egyezés, a két szerzőnél elméletben és gyakorlatban egyaránt megmutatkozó retorikai igényesség. Az ideológia, a politikai pártállás és a lelki alkat különbözőségéből nem következik olyan jellegű eltérés, ami prédikációelméleti szempontból érdekes lehet.

Láthatjuk, hogy az alkalmazkodás tárgyalt módja Medgyesi korában már természetesen illeszkedett az elfogadott prédikációs szokások közé. Szerzőnk megjegyzése is nyilvánvalóan az ismertetett eljárásra vonatkozik, amikor a *Doce nos orare* Elöl-járó beszédében arra figyelmeztet, hogy „mind praedicallásunkat s-mind könyörgésünket, az jelen lévő szükség s-alkalmatosság szerint intézhettük”.

Néhány XVIII–XIX. századi hazai prédikációelméleti munka alapján meggyőződhetünk róla, hogy a retorikai alkalmazkodás szokása Magyarországon is századokon keresztül időszerű kérdés volt. Ugyanerről árulkodnak igényesebb szerzők prédikációs kötetjeinek bevezetései.²⁴

III. Kísérlet a *Doce praedicare* értékelésére

1. A *Tabula II*-ben, ami az egyszerűbb beszédek elkészítéséhez nyújt segítséget, a tökéletes retorikai kidolgozás rovására a tanításra való törekvés kerül előtérbe. Feltévéseinket – ami szerint ez a beszéd típus csekélyebb műveltségű közönség megnyerését célozza –, a beszéd felépítésén kívül egyéb érvekkel is alátámaszthatjuk.

²³ GELEJI KATONA István, *Preconium evangelicum*. Gyulafehérvár, 1638. RMK II. 521.

²⁴ „A’ papi szent hivatal gyakorlásáról... M. Váshellyi GOMBÁSI István által, Kolo’sváratt, 1784. 59.; *Harmintz-négy Prédikáziók*, Mellyeket... Világ eleibe botsátott GOMBÁSI István, Kolosváratt, 1784: Elöl-járó beszéd; Homiletika, mellyet tanítványi számára készített Tóth Ferentz... Komáromban, 1802, 41.

A szóban forgó *Tabula* a beszédvázlaton, az *Elkészítésen* kívül egyedül az *El-Praedicálás* tudnivalóit tartalmazza. Ilyen rész szerepel ugyan a *Tabula I.*-ben is, de ott a *Praedicatio elmondásánál* másról írt a szerző, mint a *Tabula II.* megfelelő részében. A *Tabula II.*-ben ugyanis nincs szó a prédikátor ideálisnak tartott lelkiállapotáról, szellemi felkészüléséről. Annál részletesebben tárgyalja Medgyesi a szónok viselkedésével, előadásmódjával kapcsolatos követelményeket. Bizonyára nem véletlen, hogy az egyszerűbb beszédmintához csatlakozik a prédikálás külsőségeinek aprólékos taglalása. A hatás szempontjából a külsőségeknek nyilván nagyobb szerepük van egyszerűbb emberekből álló hallgatóság esetén.

E gondolat az európai ars praedicandi-irodalomban világos megfogalmazást nyert. Egy XIV. századi angol dominikánus, Thomas Waleys igen részletesen szól a prédikátor öltözködéséről, mozdulatairól, hanghordozásáról. Azt fejtegeti, hogy a beszéd sikerében milyen nagy szerepe van az előadásmódnak, a szónok fellépésének. Ha pedig valaki erre nem fordít kellő gondot, inkább a hallgatók felfogóképeségét meghaladó beszédkonstrukciókkal szeretne eredményt elérni, többet árt, mint használ: a túlbonyolított beszéd művészi szépségei nem találnak értő fülekre, és a tartalmat sem tudja magáévá tenni a gyülekezet.²⁵

A külsőségek fokozottabb szerepét és a túlzottan differenciált szerkezet kerülését nem szabad azonban irodalmi szempontból lebecsülni. Itt is szükség van a retorikai ismeretekre: ezúttal nem a prózai művek megszerkesztésének szabályai kerülnek előtérbe, hanem a meggyőzés művészete. A fő cél nem a formailag tökéletes kompozíció, hanem a hatás biztosítása. Ez nem elhanyagolható tudomány, különösen, ha elvárjuk, hogy a prédikátor ne éljen bántó eszközökkel, erőszakos rábeszéléssel, és ne saját érvelési készségét fitogtassa. A hathatóságot a természetességgel kell egyeztetni.

A „dissimulare artem” elvének a prédikációelméleti irodalomban megvan a speciális változata. Medgyesi Perkinsnél is olvashatott arról, hogy az emberi leleményt el kell titkolni a prédikációban, az isteni ige ereje hassa át a hallgatókat, és ne a prédikátor rábeszélőkészsége, hatásvadászó módszerei tereljék el a figyelmet a tanítás igazságairól.²⁶ Erre is vonatkozik Medgyesinek az a már idézett megjegyzése, amely szerint meg kell tanulni „el-titkolni, az Praedicatio-írásban a’ mesterséget”.

2. Irodalomelméleti szempontból nagyobb figyelmet érdemelnek az összetettebb, retorikai zárt-ságra törekvő beszédminták, a *Tabula I.* és *III.* A szakirodalom mind ez ideig nem mutatott rá az elsősorban tanító-célzatú, széles-néprétegeknek szánt és az igényesen megszerkesztett, az irodalmi ízléssel rendelkező közönség tetszésére pályázó típus párhuzamos kidolgozására. Ennek talán az is oka, hogy a szembeállítás csak a *Tabulák* alapos megfigyelése és a példaképek, analógiák nyomán bontakozik ki, és ezek feldolgozására eddig nem került sor. A *Doce nos orare*-ra vonatkozó megjegyzések legtöbb esetben az *Elöl-járó beszéd*ben leírtakra támaszkodtak, ez pedig néhány helyen ellentétben áll a *Tabulák* tényeivel. A bevezetőben Medgyesi bizonyos helyeken olyan képet fest magáról, mintha egész művére a *Tabula II.* jellemzői lennének igazak. A Geleji Katona Istvánnal folytatott vitában való állásfoglalást nemcsak a *Tabulák* cáfolják meg, hanem az elméleti műben lefektetett kánonokhoz ragaszkodó prédikációk is.

A prédikációelmélet értékelésénél fontos kritérium a teória alkalmazhatósága, annak eldöntése, hogy a szerkesztési szabályok nyomán jöhet-e létre esztétikai értékkel bíró próza. Mivel a prédikációt elsősorban nem kordokumentumnak, történelmi forrásnak tekintjük, hanem irodalmi alkotásnak, nem hanyagolható el Medgyesi beszédeinek a vizsgálata. A szakirodalomban egyedül Tóth Mihály tér ki egy ismertetett beszéd retorikai szerkezetére, de nem veszi figyelembe Medgyesi saját elméletét, nem is az ő terminológiáját használja.²⁷

²⁵ Thomas WALEYS, *De modo componendi sermones cu documentis*. CHARLAND, i. m. 328–403, 322, 339.

²⁶ PERKINSIUS, *Prophetica*. 199.

²⁷ TÓTH M., i. m. 106–109. A szerző az I. Rákóczi György teste fölött mondott beszédet tekinti át.

a) Az elmélet alkalmazhatóságát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a beszédek következetesen a *Tabulák* szerint épülnek fel. Egy prédikáció van, ami más elv alapján áll össze megkomponált egésszé.²⁸ Ettől eltekintve az mutatkozik meg, hogy az összetettebb minta nemcsak a *Doce praedicare*-ban követel nagyobb részt magának, hanem e mintát követve készült a nyomtatásban fennmaradt prédikációk többsége, mintegy kétharmada. Ezek szerkezete a *Tabula III*-ra alapul, bőven kiegészítve a *Tabula I*-ben részletezett lehetőségekkel. Hogy a *Tabula I*-nek nem találhatjuk egyetlen pontos megfelelőjét sem, abban semmi rendkívüli nincs. Ez afféle kelléktár, egyszerre tartalmazza mindazokat a lehetőségeket, amelyekkel – igényes közönséget feltételezve – élni lehet. A jó ízlésű szónok pedig nyilván nem fogja az egy prédikációra kiszabott időben teljes retorikai eszköztárát kimeríteni.

Az összetett beszédek túlsúlyának ténye már önmagában megkérdőjelezi az egyszerű tanításra, praktikus oktatásra való törekvés kizárólagosságát.

b) Az *Elöl-járó beszéd*-be foglaltak először az exordium kérdésével kapcsolatban kerülnek ellentmondásba a prédikáció elméletével és gyakorlatával.

Medgyesi „Szigató Atyafinak” hívja vitapartnerét, Geleji Katona István nevét nem írja le. Ismeretes az a Geleji-hely, amelyre a puritánus prédikációk melletti érvek felelnek.²⁹ A „Szigató Atyafi” kárhoztatja a prédikációk fejtelenségét, azaz a bevezetést hiányolja. Medgyesi ezt elismert, de egyben követendő példának tartja, mondván, hogy ez a helyes megoldás. Amesre is hivatkozik: „magnus igitur iudicii defectus in iis, qui exordium volunt necessarium in concione sacra.”³⁰ Még maga az idézett tekintély sem ilyen szigorú más helyeken, például: „Si vero aliquod exordium adhibetur ad rem praesentem spectans, illud locum proprium habet, vel in textus declaratione, vel in ejus applicatione ad usum.”³¹

Az összetettebb *Tabula* részletező és tömörebb változata egyaránt felveszi A' *Kezdődést*. A *Tabula I*-ből tudjuk meg, hogy a beszéd négy legfőbb része közül ez az egyik. Medgyesi nagyon is részletesen elemzi a bevezetéssel kapcsolatos tudnivalókat.

Az ismeretes 17 prédikáció közül 5 főrangú személyek temetésén hangzott el. Mind az öt beszédben a bevezetés külön címként szerepel, a lap közepén, az utána következő szövegből sorkihagyással elkülönítve, mint *Kezdődés*, *Kezdet* vagy *Kezdő-Beszéd*.³² Más beszédeknél nem ilyen feltűnő az exordium kiemelése. Mivel maga a bevezetés több esetben mégis megvan, csak arra következtethetünk, hogy az egyes részek *elnevezésének* feltűnő hangsúlyozásával Medgyesi – a művelt hallgatóság, illetve olvasóközönség tetszését elnyerni igyekezvén – retorikai tudományát is csillogtatni akarta.

Az elméletből és a gyakorlatból nem hiányzik a kompozíció zártságának másik feltétele, a befejezés sem. Medgyesi a *Tabula I*-ben írja, hogy „a'Bé-Rekesztés nagy mesterséget kíván”, majd egy oldalt betöltő táblázatban részletezi az idevonatkozó tudnivalókat.

c) A *divisio* esetében ismét ellentmondást találunk. Az *Elöl-járó beszéd*-ben Medgyesi elítéli azt az eljárást, amikor a prédikátor részekre osztja az igét, majd ezek szerint haladva építi fel beszédét. Ezt írja: „nem pergettyük szüntelen ajkunkon: felelek az elsőre, felelek a másokra, a nagyubra, a kisebbre, ...”

²⁸ *Ötödik Jaj és Síralom*, Sárospatak, 1658. RMK I. 936. 2. prédikáció: Közönséges Bőjt-re felserkentésnek okaért. Az ige után következik 9 vétek tárgyalása, amelyek miatt Isten elveszíti az országokat; az országok romlásának 5 jegye van, amelyeket sorra végigvesz Medgyesi; ha lélekben meg akarunk újulni, 9 dolgot kell tennünk. A prédikáció utolsó része ezek elemzése.

²⁹ GELEJI KATONA István, *Váltság titka*, II. Várad, 1647, Előbeszéd. RMK I. 799.

³⁰ AMESIUS, *De Conscientia* ... 235.

³¹ AMESIUS, *Medulla* ... 162.

³² Az első három beszéd: *Erdél' s' egész Magyar nép egymás után, tsak hamar érkezett Hármás Jajja's síralma*, Várad, 1653. RMK I. 880; a negyedik és az ötödik beszéd: *Igazak sorsa e' Világon*, Sárospatak, 1657, RMK I. 924; *Joseph romlása*, Sárospatak, 1659. RMK I. 948.

A *Tabula I.*-ben szereplő *El-Osztás* a tömörített *Tabula III.*-ban is feltűnik, mint *A' Részek*, tehát nem elhanyagolható. A prédikációkban pedig néha még az egyszerűbb beszédekénél is megjelenik a szóban forgó egység.

A divisió jelentős szerepének kialakulásáról a 11. jegyzetben említett középkori traktátusok nyomán kaphatnánk képet; de Clark, Pázmány és Geleji alapján is láthatjuk, hogyan lehet a divisió a közönség szerinti formai differenciálás eszköze.

d) Az igékben előforduló bizonyos szavak magyarázatai is arra engednek következtetni, hogy Medgyesi nem minden esetben a széles tömegek tanítását tartotta legfőbb céljának, és a tudós közönség számára a sokat hangoztatott puritán praktikussághoz nem illő módszerekhez használt.

Így beszédében az „élő Isten kezeiben” szókapcsolathoz szerzőnk a következőket fűzi: „Istennek illen kezei, mint nekünk, nincsenek; mert a' léleknek húsa és csontjai nincsenek. Hanem csak a' mi hasonlatosságunkból tulajdonéttatnak azok ő néki.”³³ Bizonyosra vehetjük, hogy ez a magyarázat nem teológiában járatos embereknek szól. A beszéd, amelyben előfordul, a *Tabula II.* szerint készült, így – állításunk szerint – a közönség egyszerűbb rétegeit kívánta megnyerni. A magyarázat idézett módja ezt teljes mértékben igazolni látszik.

Egy másik prédikációban ez a kifejezés fordul elő: „az Igaznak gonoszszí”. Medgyesi magyarázata: „A Gonosz . . . Theologicæ, szent Írási Tudomány szerint . . . Így fejeztetik ki . . . Ethicæ, az Erkölcösc Tudományában így . . .”³⁴ Sejtethetjük, hogy az egyszerűbb emberek nem tudták volna mire magyarázni a teológiai és etikai eszmefuttatásokat. A beszéd Lónyay Zsuzsanna holtteste fölött hangzott el.

e) A beszédkonstrukció egésze, néhány főbb és alárendeltebb szerkezeti egység után a retorikusság egyéb területeivel kapcsolatban megjegyezzük, hogy Medgyesi máshol sem utasítja el a retorika kínálta évezredek lehetőségeit. Itt utalhatunk a bizonyítások és cáfolások rendszerére, a kifejezés legkülönbözőbb eszközeire. Hasonló kérdésekben szerzőnk példaképeit sem lehet a szó nem teológiai értelmében puritánoknak tartani.

Perkins – aki önálló retorikai-grammatikai művet is írt! – prédikációelméleti munkájában egy fejezeten keresztül értekezik a „volum Grammaticæ et Rhetoricæ proprietates” tudnivalóiról.³⁵ Ames sem zárkózik el az „ornamenta rhetorica, metaphora, allegoriae studio humano inventae, tropi, figurae sententiae et dictionis” használata elől.³⁶

f) A „Szidgató Atyafi” egy kifogása szerint a puritánusok „csak practice” prédikálnak, azaz egyedül a gyakorlati haszonra törekednek, a beszéd egyéb kérdéseit elhanyagolják. Válaszában Medgyesi elismeri a vádat, de a puritánus gyakorlatot tartja helyesnek. Szent Pálra hivatkozik: „az tellyes írás hasznos a tanításra”. (2. *Tim.* 3. 16. 17.)

A hasznosság mint kizárólagos érdem melletti síkraszállás némileg ellentmondásba kerül a *Tabulák* és a prédikációk tanulságaival. A hasznosságra való törekvést nem vonhatjuk kétségbe. A *Tanúságok* és a *Hasznok* különféle módozataira minden prédikációban a megfelelő részek nevének kiemelt jelölése figyelmeztet, és a részek tartalma is megszívlelendő. Ugyanakkor – a bemutatott tények alapján – nem tarthatjuk jellemzőnek a „c s a k practice” prédikálásra való törekvést. Legtöbb esetben túlsúlyba kerülnek azok az elemek, amelyek nem feltétlenül szükségesek a „tanítás”-hoz.

Mindezek értelmében nem látszik teljes mértékben helytállónak az a megjegyzés, a *Doce nos orare*-val kapcsolatban a korábbi szakirodalom ítéleteit így foglalja össze: (Medgyesi e művében) „a puritánus kegyességi gyakorlat szellemében ad tanácsokat a lelkeseknek.”³⁷ A megállapítást érvé-

³³ *Fel-gerjedt, s pokol fenekéig hatalmazott Rohogó Tűz*, Sárospatak, é. n. (1660), RMK I. 961.

³⁴ *Igazak sorsa* . . . 10.

³⁵ Perkinsius, *Prophetica*, 183–185. Önálló műve: *De linguae regimine. Opera Omnia* . . . I. 713–740.

³⁶ AMESIIUS, *De Conscientia* . . . 234. 237–238.

³⁷ *A magyar irodalom története* . . . 236.

nyesnek tarthatjuk az *Elöljáró beszéd* megfelelő részeire, illetve a *Tabula II.*-re és az e szerint készült prédikációkra. Medgyesi prédikációval kapcsolatos tevékenységére éppen az ellenkezőt találtuk általánosan jellemzőnek.

3. A *Doce praedicare* egyik fő érdeme, hogy a prédikációkészítés tudnivalóit többé nem utalásokból, odavetett megjegyzésekből kell összekeresgélgni, hanem szerves egységgé állnak össze a beszédszerkesztésre vonatkozó útmutatások. Különös figyelmet érdemel a közlendő logikus elrendezése, a táblázatok révén elért áttekinthetősége. Prédikációelméletében Medgyesi igen szépen megvalósítja a rendszerességről vallott elképzeléseit, amelyeket a *Praxis pietatis* előszavában fejt ki.³⁸

Az eszményített „szép módos rend” megteremtésének hasznos eszközei a táblázatok. A prédikálás tudnivalóinak táblázatos összefoglalása – akárcsak az ars concionandi annyi más eleme – a XVII. században nem volt újdonság. Az eljárás XV. század végi ősenek tekinthetjük a Pseudo-Aquinói traktátusához (lásd a 11. jegyzetet!) csatlakozó „arbor”-t, amely a prédikáció szerkezetét egy fához hasonlítja. Bán Imre szerint szónoklattani művekben a XVI. század közepén kezdett elterjedni a táblázatba foglalás, Soarez nyomán.³⁹

A módszerrel Medgyesi találkozhatott Perkins prédikációelméletében. A szerző bevezetesként egy táblázat segítségével teszi áttekinthetővé műve felépítését.⁴⁰ Medgyesi egyik közvetlen mintájánál, Clarknál is előfordul hasonló. Itt a táblázat olyan kérdéseket tartalmaz, amelyek alapján a beszéd logikai menete összeállítható. Úgy tűnik, Clark munkájának ez a néhány oldal a legértékesebb része. A szerző – saját bevallása szerint – „ex Willisii Mnemonica” vette.⁴¹

Medgyesi rendszerességének méltatásánál nem hagyhatjuk említés nélkül azt a szigorú következetességet, ahogyan prédikációiban tartani igyekszik magát az elméleti műben meghatározottakhoz. A kétféle beszéd típus elkülönüléséről már volt szó; hogy a prédikációk szerkezetét igen könnyű összevetni a *Tabulákkal*, az az egyes részek gondos jelölésének köszönhető. Medgyesi a *Tabulák*ban megnevezett fő részek és a kisebb szerkezeti egységek nevét a prédikációkban szinte minden esetben feltünteti. A jelölések közötti különbségtétel alkalmas a megfelelő részek fontossági helyzetének kifejezésére – és ez meg is történik, mégpedig pontosan a *Tabulák* szellemében.

4. Mivel Medgyesi a *Doce praedicare* teljes szövegét latinul is, anyanyelvén is közreadta, módunk van megfigyelni az ars concionandi nemzetközi terminológiájának megmagyarosodását. Még ha nem is Medgyesinél jelenik meg először minden magyar retorikai kifejezés, figyelemre méltó az a természetes, ahogy egy hosszabb, nemzeti nyelvű prózaelméleti műbe a terminusok is magyarul illeszkednek be. A függelékben közölt *Tabula-vázlatok* nyomán könnyen felidéződnek az ars concionandi – sokszor a klasszikus retorikákra visszamenő – latin és görög szakkifejezései. Érdemes felsorolni néhány olyan fordítást is, ami a függelék címszavai között nem szerepel:

periodos	kerület
axioma	teljes értelmű mondás
tropus et figura	tulajdonságtalan szólás
ironia	ingerlő mód
analysis	űzés-fűzés

³⁸ Modern kiadása: Bp., 1936. 17.

³⁹ BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVII. században*. Bp. 1971. 51.

⁴⁰ Synopsis Propheticae: PERKINSIUS, *Prophetica*. 167–168.

⁴¹ CLARK, i. m. 271. Clark forrása: WILLIS, John, *Mnemonica, sive Reminiscendi Ars*... Londini, 1618. Angol változata: *The Art of Memory*... London, 1621.

Medgyesi igyekszik a fordításban visszaadni a fogalom pontos jelentését. Különösen fontos ez az egymáshoz közelálló fogalmaknál. Medgyesi gondosságára példa, hogy *bé-fejezéssel* a recapitulatiót fordítja, a conclusiót pedig *bé-rekesztéssel* adja vissza.

Martonfalvi György *Ars concionandi Amesiana* (1666) és Szilágyi Márton *Biga pastoralis* (1684) című művét⁴² már-már teljesen elborította a feledés homálya. XVII. századi kritikátörténetünk e fontos dokumentumainak érdemes volna önálló tanulmányokat szentelni. Ezen a helyen kénytelenek vagyunk csupán a Medgyesi értékeléséhez segítséget nyújtó részleteiket érinteni.

Mind Martonfalvi, mind Szilágyi műve latin nyelvű. Az előbbinél viszont a különféle hasznok nevei magyarul is fel vannak tüntetve, az utóbbinál pedig ugyanezeket kívül példaanyagként magyar prédikációkból vett idézetek vannak a szövegbe iktatva.

Mindhárom szerző fő mintája Ames, latin szövegükbe jórészt az ő elnevezéseit veszik át. Az esetek egy részében Martonfalvinál és Szilágyinál a latin terminus magyar megfelelője megegyezik Medgyesi fordításával. Más esetekben nem a *Doce praedicare*-ből ismert magyarítást alkalmazzák – és számunkra éppen az eltérés érdemes.

Amesnél a hasznok két fő csoportja az értelemre tartozó, elméleti, illetve a cselekvést szabályozó, gyakorlati haszon. Az elméleti haszonnak két fajtája van, az informatio és a reformatio. Eddig a mester mindhárom magyar követője megegyezik. Az elméleti haszon említett két fajtájának a gyakorlati hasznok institutio és correctio csoportja felel meg.⁴³ Ez az, amit Martonfalvi és Szilágyi pontosan átvesz, Medgyesi viszont – érdemeit az sem kisebbíti, ha esetleg más olvasmányai alapján! – eltér ettől a párhuzamtól. A magyar fordítás mutatja meg, hogy milyen alapos meggondolás áll az Amestől eltérő változat hátterében.

Martonfalvi és Szilágyi megtartják az informatio–institutio kettősségét, a különbséget *Tanító Haszon* – *Oktató avagy igazgató Haszon* elnevezéssel adják vissza. Szilágyi részletesen fejtegeti, miért nem szabad összekeverni a kettőt, ahogy arra a prédikációs gyakorlatban van példa.⁴⁴ Nem lehetetlen, hogy voltak, akik azért adtak okot az Ameshez szigorúbban ragaszkodó Szilágyi bosszankodására, mert Medgyesi nyomán szerkesztették prédikációikat. Medgyesi ugyanis nem foglalkozik institutióval, ő az informatiót nevezi *Oktató Haszonnak*. Így az útmutatások egy csoportját átemeli az értelmi szférába, és ezzel elárulja, hogy az oktatás fogalma számára szorosabban kapcsolódik gondolatok inspirálásához, mint a gyakorlati élet közvetlen befolyásolásához.

Mégsem kell félnünk attól, hogy Medgyesi elrugaszkodna a „praxis pietatis” elvétől. Az amesi correctiót ő is tárgyalja, és itt kárpótlást nyújt a gyakorlati szférából elvont oktatásért. Martonfalvi a correctiót hívja *Feddő Haszonnak*, Szilágyi ugyanezzel a névvel a correctióval összevont reprehensiót és objurgatiót illeti. Medgyesi differenciál: *Meg-feddő Haszonnak* a reprehensiót nevezi, szól represióról mint *Le-verő Haszonról*, a correctiót pedig *Meg-jobbító Haszon*nal fordítja. Martonfalvi és Szilágyi a correctio fogalmának arra a mozzanatára helyezi a hangsúlyt, hogy ha valaki letér a helyes útról, figyelmeztetést, szidalmat érdemel. Így hűek maradnak Ames szelleméhez, aki szerint a correctio „vitae fugiendae damnatio”.⁴⁵ A correctio értelmezésében Medgyesi a másik oldalról közelít a fogalom tartalmához, mivel a *Meg-jobbító Haszon* elnevezés a követendő út kijelölésének a mozzanatát foglalja magába. Mivel Medgyesi – a magyar fordítás tanulsága szerint – erre a jelentésre reagált érzékenyebben, érthető, hogy a helyes élet felé orientáló eme haszon mellett feleslegesnek tartotta a praktikus hasznok között még az institutiót is.

⁴² *Ars concionandi Amesiana* ... A Georgio MARTONFALVI, Debrecini, 1666. RMK II. 1079; Martini SZILÁGYI ... *Biga Pastoralis, Seu, Ars Orandi et Concionandi* ... Debrecini, 1683, RMK II. 1536.

⁴³ AMESIUS, *Medulla* ... 159–160.

⁴⁴ „Minus convenienter igitur a multis Institutiorum cum Informatorio interdum confunditur (taliter loqui amantibus: oktat s' tanít ez a' tanúság).” SZILÁGYI, i. m. 64.

⁴⁵ AMESIUS, *Medulla* ... 160.

Medgyesi és a másik két Ames-követő szóhasználatának összevetése azt támasztja alá, hogy a XVII. század második felében a magyar nyelvű prédikációkban mindennaposnak kellett lennie a szerkezeti egységek számontartásának és magyar elnevezésének, sőt, különböző felfogások léteztek. Az egyes részek eltérő értelmezése feltehetően nem Szilágyi idejében jelentkezett először: a retorikai tudatosság ilyen foka előzményeket feltételez. Nem e dolgozat keretei közé való annak bemutatása, hogy az egyházi beszéd irodalmi problémái iránti érdeklődés a magyar prédikáció történetében milyen előzményekre tekint vissza. Az azonban a XVII. századi viszonyokba való betekintésből is látszik, hogy Medgyesi magyar nyelvű szónoklattana létező igényeket elégített ki, szükség volt a gyakorlatban élő szokások valamiféle összefoglalására, elméleti rendszerezésére.

Martonfalvi és Szilágyi műveiből az is kitűnik, hogy ők voltak azok, akik még a leginkább értékelték tudták Medgyesi prédikációelméleti munkáját. A XVIII. századtól érdektelenség vagy legfeljebb felületes érdeklődés jellemző.

Dolgozatunkban Medgyesinek a prédikáció elméletével kapcsolatos tevékenységét szerettük volna érdemeinek megfelelően bemutatni. Korszakalkotó felfedezéseket nem várhatunk el a *Doce praedicare*-től, hiszen a *Tabulák* évszázadok óta ismételtetett megoldásokat visszhangoznak, a prédikáció-elmélet-történet jól ismert közhelyeit variálják. Köztudomású, hogy az antik retorikai hagyományok időszámításunk első századaiban kiegészültek a kereszténység sajátos követelményeivel, és később mint *ars praedicandi* az egyházi beszédszerkesztés útmutatójává váltak. Ez a speciális *ars* folyamatosan differenciálódott, a beszédmintáknak különböző típusai alakultak ki, az egyes változatok pedig – a létrejövő felekezeti különbségektől sokszor függetlenül – a bevált hagyományokat és a célszerű újabb fejleményeket egyesítve éltek tovább. Medgyesi Pálhoz éppen angol mintáin keresztül jutott el mindaz, amivel az antikvitás, a latin középkor és a protestáns áramlatok eredményei gazdagították a nyilvánosság előtti beszéd művészetének elméletét.

Nyilvánvaló, hogy mégsem egyszerű kompilációt kell látnunk a *Tabulák* sorozatában. A minták hatását ki lehet mutatni a táblázatokban, sokszor szó szerinti átvételek formájában. Viszont Medgyesi egyik példaképét sem utánozza minden tekintetben, a különböző forrásokból igen finom érzékkel válogat, egy határozott koncepciót követve dolgozza fel olvasmányait. Szónoklattani tudományára éppen az a mód enged következtetni, ahogy az idegen szerzőkből merített tárgyi anyagot magas színvonalú egyházi szónoklattanná állítja össze úgy, hogy egyszersmind a magyarországi prédikációs hagyományokat és szokásokat, valamint az eltérő igényeket is figyelembe veszi.

Amint bizonyítani igyekeztünk, Medgyesi elméleti művében két beszéd típust állít követői elé. A retorikailag igénytelenebb változat az egyszerűbb közönség épülését szolgálja, a figyelmet elsősorban a tanításnak, a meggyőzésnek szentelve. A művelt közönségnek szánt prédikációk mintájának a szerző kétféle variánsát is kidolgozza. A kiegyensúlyozott kompozícióra, arányos szerkezetre való törekvés, az artisztikus prózát eredményező szabályok azt mutatják, hogy Medgyesi a gyakorlati hasznosság mellett, esztétikai értékkel is rendelkező művek elkészítéséhez kívánt útmutatással szolgálni. A *Doce praedicare*-ban a poritánus igehirdető és az igényes retorikus szempontjai ötvöződnek.

Dolgozatunkban arra kívántuk felhívni a figyelmet, hogy Medgyesi Pál egyházi szónoklattana nem pusztán egyháztörténeti adalék vagy idegen hatások dokumentuma. (Természetesen nem vonjuk kétségbe az angol hatások fontosságát, sőt, ismételten utalunk rá, hogy a Berg Pál hivatkozott könyvében említett Ames és Clark követése mellett, Perkins ihlető hatását is feltételezhetjük.) Fontosabbnak érezzük azonban, hogy mivel a XVII. században a prédikáció még nem szorult ki az irodalom keretei közül, a műfaj elméleti szabályait nem választhatjuk el az irodalomelmélettől. A *Doce praedicare* nagyobb részében olyan elemeket tartalmaz, amelyek irodalomelmélet-történeti szempontból érdekesek. Ezért a mű – amellett, hogy Medgyesi-képünket az első magyar nyelvű szónoklattani mű írójának érdemeivel gyarapítja – XVII. századi kritikátörténetünk számára sem lehet közömbös.

FÜGGELEK

Tabula I.

Praedicatio el-készítése

Az Könyörgés által való El-készítéséről

A Praedicatio Meg-tsinálásáról

- I. rész Az Igékről
- II. rész A' Kezdődésről
- III. rész A' Derék Praedicatorról
 1. A' fel-vött Igéknek Tzéllya
 2. El-Osztása
 3. A' Szóknak magyarázása
 4. Világosan ki-mondása az igéknek, mellyben az következendő Tudományoknak magva vagyon
 5. A' Tanuságoknak össze-szedése
 6. Az Tanuságnak magyarázata
 7. Az Tanuságnak meg-állatása
 8. A' Meg-állatott igazsággal ellenkező ellenvetéseknek Meg-tzáfólasa
 9. A' meg-óltalmazott igazságnak Meg-világosítása
 10. A tanuság Haszna
 11. Rá-Szabása

IV. rész A' Bé-Rekesztésről

Az Praedicationak Meg-tanulásáról

Praedicatio elmondása

Tabula II.

Az elkészítésről

1. Az Fel-veendő igék
2. Az Igéknek magyarázatja
3. Az Tanuság
4. A' Haszon
5. A' Rá-szabás

Az meg készített Praedicationak El-Praedicálásáról

Tabula III.

1. Az Fel-veendő Igék
2. A' Kezdődés
3. Az Fel-töltött cél
4. A' Részek
5. Az Tanuságoknak Fundamentuma az Igékben
6. A' Tanuságok
7. Az Hasznok

Az Bé-Rekesztés lehet a' szerint, a' mint az öreg Táblában vagyon.

REGULÁK

PÁL MEDGYESI: DOCE PRAEDICARE

(La première rhétorique ecclésiastique en langue hongroise)

La première ars concionandi systématique en langue hongroise est le chapitre intitulé *Doce praedicare* d'un ouvrage presque oublié de Pál Medgyesi: *Doce nos orare, quin et praedicare* (Bártfa, 1650). Suivant les coutumes du pays, et en connaissance des exigences de l'auditoire, en utilisant les ouvrages de quelques théologues anglais (Perkins, Ames, Clark), l'auteur a créé une théorie de sermon s'attachant aux meilleurs traditions européennes. En suivant les règles comprises dans des tableaux divers (*Tabula*), on peut préparer des sermons s'adressant aux diverses couches du public. Pour les hommes sans instruction, c'est l'indication dans les questions fondamentales de la foi qui est la plus importante; les sermons destinés à enseigner, à convaincre, doivent être simples et compréhensibles. C'est la *Tabula II* qui prête une aide considérable pour préparer ces sermons-là. Au cas d'un auditoire ou d'un public lecteur cultivé, ayant un goût littéraire, l'auteur peut prétendre à la reconnaissance par son art d'écrire aussi. Medgyesi a élaboré une esquisse détaillée et esquisse plus concise des sermons qui peuvent satisfaire les exigences littéraires aussi (*Tabula I., III.*). La structure différenciée, la construction proportionnée, les systèmes compliqués de la preuve et de la réfutation, les explications exigeantes et l'application des autres moyens de la rhétorique ont pour résultat une prose artistique. Étant donné que le chapitre *Doce praedicare* s'occupe pour la plupart des questions théoriques des sermons à destination littéraire, cet ouvrage est un document digne d'attention de la théorie littéraire hongroise aussi.